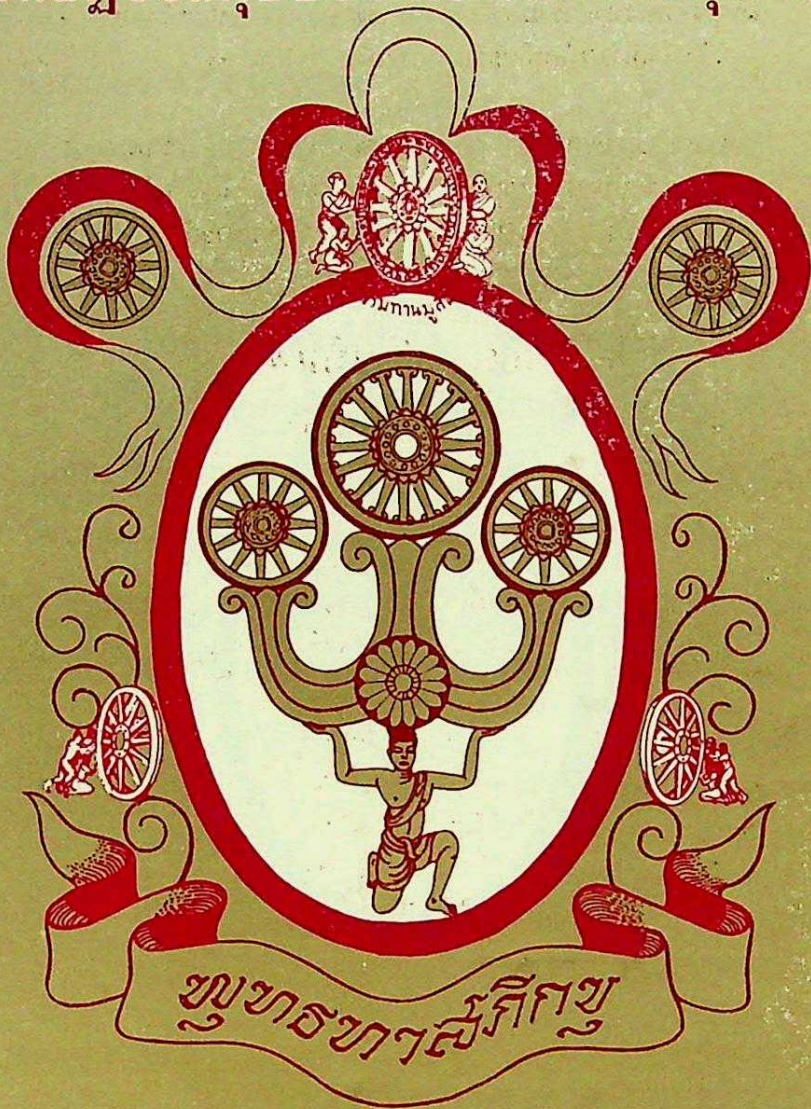

พระพุทธเจ้าพระองค์จริง คือ พระธรรม
และ
เห็นปฏิจาสมุปบาท คือ เห็นพระพุทธเจ้า

[ชุดหมุนล้อ อันดับ ๗๗]

อุทิศนา

จักรธรรมะมาลัย	จะหมุนทั่วทั้งธาตุตรี
แผ่ธรรมะรังษี	ตามพระพุทธทรงประสงค์ ๖
มันหมายจะเสริมศาสน์	สถาปนโลกให้อยู่ยง
ปลอดภัยพินาศ, คง	เป็นโลกศุขสถาพร ๖
หากแล้งพระธรรมญาณ	อันธพาลกลีบร
จะครองโลกเป็นอากร	ให้เลวลู่สู่เดรัจฉาน ๖
จะทุกข์ทนทั้งคืนวัน	พิฆาตกันบมิประมาณ
ด้วยเหตุอหังการ	เข้าครองโลกวิโยคธรรม ๖
บรรษัทพระพุทธองค์	จึงประสงค์ประกอบกรรม
ตามแนวพระธรรมนำ	ให้โลกผองผ่องพันภัย ๖
เผยแผ่พระธรรมทาน	ให้ไพศาลพิชิตชัย
แปดหมื่นสี่พันนัย	อุทิศทั่วทั้งธาตุตรี ๖

พ.ท.

๒๕๒๓

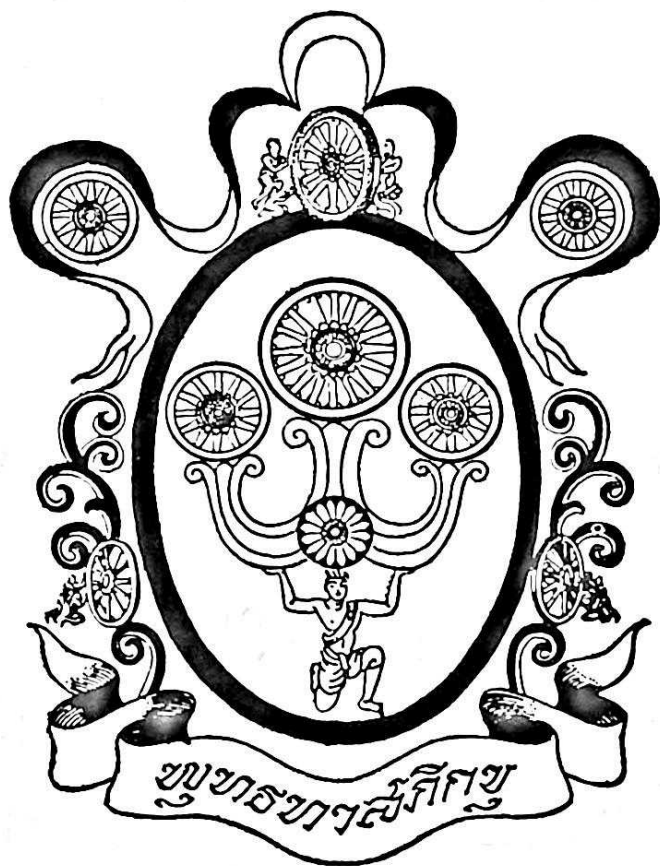

พิมพ์ที่ : มิตรนการพิมพ์

259/142 ซอยพิบูลย์เวศม์ 2 สุขุมวิท 71 พระโขนง คลองเตย กรุงเทพฯ 10110
โทร 392-0146 แฟกซ์: 381-0238

พระพุทธเจ้าพระองค์จริง คือ พระธรรม
และ
เห็นปฏิจสมุปบาท คือ เห็นพระพุทธเจ้า

[ชุดหมอนล้อ อันดับ ๗๗]

๒๗ พฤษภาคม ๒๕๔๐

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : ๖,๐๐๐ เล่ม

វ្រុញកាស័កច្បង្រៃរំរំវិចារ
ឆ្នាំរំរំកាស័កច្បង្រៃរំរំវិចារ
រំរំកាស័កច្បង្រៃរំរំវិចារ
រំរំកាស័កច្បង្រៃរំរំវិចារ

អុកាស័កច្បង្រៃរំរំវិចារ
រំរំកាស័កច្បង្រៃរំរំវិចារ
រំរំកាស័កច្បង្រៃរំរំវិចារ
រំរំកាស័កច្បង្រៃរំរំវិចារ

វ្រុញកាស័កច្បង្រៃរំរំវិចារ
រំរំកាស័កច្បង្រៃរំរំវិចារ
រំរំកាស័កច្បង្រៃរំរំវិចារ
រំរំកាស័កច្បង្រៃរំរំវិចារ

คำปฐาภา

การวัดผลสัมฤทธิ์ของชีวิตมนุษย์คือการวัดความสำเร็จในชีวิต
เพราะ ก็โดยมองสภาพการดำเนินชีวิตของคนเป็นชีวิต-
ประจำวัน ส่วนแต่เมื่อใดก็ตาม และมีความวิเศษ ตามจิตต่าง-
กันตามคนคนละคน.

ตาม: เป็น ชีวิตจิตใจ ของชีวิต, แต่เขาสนใจ
กับเพียงชีวิตจิตใจเท่านั้น สำหรับร่างกาย. ชีวิตจิตใจ
ชีวิตจิตใจนั้น เป็น ชีวิตจิตใจ แล้ว และเป็นคนที่มี
เสีย ยิ่งไปกว่าการที่ร่างกายของเขาจะขาดชีวิตจิตใจ
นั้นจะหายไปก็ไม่ได้เลย. ตามผลชีวิตจิตใจที่มาจาก
ตาม: นั้น เป็น ความทุกข์ ของแต่ละคน และจะ
อันที่จริงแก่กันและกัน คนที่รักกันถึง ระดับอันสมบูรณ์
เป็นที่สุด.

เป้าหมายของมนุษย์ที่ถูกตั้งไว้แล้ว คือ การที่
คน มีความสุขเป็นอันมากใจ และมีความสุขอัน
ชนิดที่ เป็นประโยชน์ แก่ตนและผู้อื่น อยู่ตลอดเวลา
นั้น และตลอดเวลา. นั่นหมายความว่า ชีวิตที่
ดีทั้ง ชีวิตที่ดีคือการใช้ประโยชน์จากชีวิตที่มีความเป็น
มนุษย์ อย่างถูกต้อง และสมบูรณ์.

ข้อหนึ่งของชีวิต คือต้องเป็นสิ่งที่รัก-ซึ่งสัตว์-กตัญญู.
กตัญญู ต่อชีวิตมารดา ถึงขนาดที่แม้ชีวิตก็อาจเสียสละ-
ให้ได้; และต้องเคารพ เชื่อฟัง ทุกรูปแบบของคนแก่คนแก่

พระพุทธเจ้าพระองค์จริง คือ พระธรรม

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

ณ บัดนี้ อาตมาจะได้วิสัชนาพระธรรมเทศนา เพื่อเป็นเครื่องประดับสติปัญญา ส่งเสริมศรัทธาความเชื่อ และวิริยะความพากเพียร ของท่านทั้งหลาย ผู้เป็นพุทธบริษัท ให้เจริญอกงามก้าวหน้า ตามทางแห่งพระศาสนา ของสมเด็จพระบรมศาสดา อันเป็นที่พึ่งของสัตว์ทั้งหลาย กว่าจะยุติลงด้วยเวลา.

ธรรมเทศนาวันนี้ เป็นธรรมเทศนาพิเศษ ประรภเหตุ อภิลักขิตสมัย คือพิธีวิสาขบูชา ดังที่ท่านทั้งหลาย ก็ทราบได้เป็นอย่างดีแล้ว; แต่ว่าธรรมเทศนาในอันดับแรกแห่งวันนี้ จะ

ได้กล่าวไป ในลักษณะที่เป็นเพียงแต่การเตรียมจิตใจของท่านทั้งหลาย ให้มีความเหมาะสม ที่จะทำพิธีวิสาขบูชา เป็นเครื่องบูชาคุณของพระศาสดา ให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ และยิ่งๆ ขึ้นไปทุกปี.

อาตมาขอรับรองเป็นพิเศษอีกอย่างหนึ่ง ดังที่ท่านทั้งหลายก็ได้ทราบกันอยู่เป็นอย่างดี ว่าเราจะทำอะไรในลักษณะที่เป็น การเลื่อนชั้นเสมอ ในทุกๆ กรณี, จะไม่ทำอย่างที่เราเรียกว่าพอเป็นพิธี ซ้ำๆ ซากๆ อย่างเดียวกันทุกปี เหมือนกับคนละเมอ. นี่แหละเป็นความตั้งใจหรือความหวัง ว่าท่านทั้งหลาย จะได้พยายามให้เป็นไปตามข้อแนะนำนี้.

เราจะทำอะไรในลักษณะที่เป็นการเลื่อนชั้น หมายความว่าตอนแรกๆ ก็ทำกันในลักษณะนำหัวเราะสำหรับสมัยนี้ เช่นว่าพอสักว่าได้เวียนประทักษิณ อย่างนี้ก็มิ, แล้วก็หวังที่จะได้ดูนั่นดูนี่ ตามประสาลูกเด็กๆ เสียมากกว่า. นี่ควรจะเลื่อนชั้น ให้พอใจในสิ่งที่สูงขึ้น คือ ให้มีการกระทำพิธีวิสาขบูชา ด้วยจิตใจซึ่งมีความสว่างไสวแจ่มแจ้งในพระคุณของพระศาสดา มากยิ่งขึ้นทุกปีนั่นเอง นี่ส่วนหนึ่ง.

อีกส่วนหนึ่ง ก็คือ เราถือเอาโอกาสนี้ เป็นการประชุมกันของพวกพุทธบริษัท ปรีกษาหารือกัน ทำความก้าวหน้า ให้แก่

กิจการของพระศาสนา; โดยที่ทุกคนทั้งฆราวาสและบรรพชิต มีความรู้สึกรับผิดชอบ ในความเสื่อมและความเจริญของพระศาสนานั้นเอง.

พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ ในลักษณะที่พอจะฟังออก ว่าเป็นพระพุทธประสงค์ ให้พุทธบริษัทช่วยกันสืบอายุพระศาสนา. จนถึงกับตรัสไว้ เป็นพระพุทธภาษิต ในทำนองที่ทำให้กำลังใจ แก่พวกเราทั้งหลาย โดยนัยเป็นต้นว่า ถ้าภิกษุเหล่านี้ จะพึงเป็นอยู่โดยชอบไซ้ โลกก็จะไม่ว่างจากพระอรหันต์ดังนี้เป็นต้น.

ขอให้ฟังให้ออกในลักษณะที่ว่า เราอย่าได้สิ้นหวัง หรืออย่าได้ปล่อยให้เป็นไปตามบุญตามกรรม; ให้พยายามกระทำเต็มที่ตามที่เคยกระทำ คือประพฤติชอบอยู่เสมอแล้ว ในส่วนบุคคลนั้น ก็จะมีกิเลสร่อยหรอเบาบางไป, แล้วมีชีวิตอยู่อย่างถูกต้อง ชนิดที่กิเลสเกิดขึ้นไม่ได้ ยิ่งๆ ขึ้นไปทุกๆ วัน. สักวันหนึ่งมันก็จะถึงที่สุด คือความสูญสิ้นแห่งกิเลส, นี่เป็นส่วนบุคคล. ที่เป็นส่วนสังคมนั้น เราอย่าท้อถอย ในการที่จะยึดเอาพระธรรมเป็นที่พึ่ง เป็นหลักแห่งจิตใจ ทำให้มีศีลธรรมอยู่เป็นปกติ แล้วสังคมก็จะเป็นสังคมที่อยู่เป็นสุข.

แต่ถ้าเราทำได้ถึงที่สุด ทุกคนเต็มไปด้วยศีลธรรมแล้ว; โลกในปัจจุบันนี้ ก็เจริญก้าวหน้าในทางวัตถุอย่างมากมาย เมื่อ

ความเจริญทั้งทางฝ่ายจิตใจและฝ่ายวัตถุมารวมกันเข้า โลกนี้ก็จะแปรสภาพเป็นโลกของพระศรีอารีย์ได้ในเวลาอันกระพริบตา.

ศาสนาของพระศรีอารีย์นั้น ไม่มีอะไรมากไปกว่า ความสมบูรณ์ถูกต้อง ทั้งทางฝ่ายจิตใจ และความสมบูรณ์ทางวัตถุ. ศาสนาของพระพุทธเจ้าองค์อื่นๆ นั้น อาจจะพูดได้แต่เพียงว่า สมบูรณ์ในทางจิตใจ มนุษย์ยังไม่สมบูรณ์ในทางวัตถุ, หรือในบางยุคบางสมัย ก็ยังขาดแคลนอยู่มากในทางวัตถุ ไม่สามารถจะผลิตผลให้เพียงพอ ไม่สามารถจะบำบัดโรคร้ายไข้เจ็บ ดังนี้ เป็นต้น. เดียวนี้เรามีความก้าวหน้าทางวัตถุ อย่างที่กล่าวได้ว่าเพียงพอ, ถ้ามีความก้าวหน้าทางจิตใจขึ้นมาอีกโดยสมบูรณ์แล้ว ก็สมบูรณ์ทั้งสองฝ่าย ก็เรียกว่าเป็นโลกของพระศรีอารีย์ หรือในศาสนาของพระศรีอารีย์.

การที่คนบางคนพูดว่า ลัทธิสังคมนิยมจะช่วยผลิตวัตถุให้สมบูรณ์ แล้วเป็นโลกพระศรีอารีย์ขึ้นมาได้ ซึ่งเคยหลงละเมอกันอย่างนั้นพักหนึ่งนั้น มันเป็นความบ้าหลัง เพราะว่าถ้าไม่สมบูรณ์ทั้งทางฝ่ายจิตใจด้วยแล้ว จะเป็นโลกของพระศรีอารีย์ไม่ได้; ฉะนั้นเราจึงไม่หวังพึ่งความสมบูรณ์แต่ในทางวัตถุ ว่ามันจะแก้ปัญหาก็ได้. จึงเป็นอันว่า เราจะแน่วใจลงไปว่า จะพยายามทำให้เกิดความถูกต้องและสมบูรณ์ ทั้งทางฝ่ายวัตถุและจิตใจ

ถ้าทำได้ ก็จะเป็นคนที่โชคดี ไม่เสียทีที่เกิดมา ในยุคที่วัตถุมันก้าวหน้าและเจริญ.

เดี๋ยวนี้มันผลิตพลาคอยู่ แต่ในข้อที่ว่า มันเจริญแต่วัตถุ แล้วคนตกเป็นทาสของวัตถุ ละเลยหมดในส่วนจิตใจ; มันก็เป็นเหมือนกับว่าคนบ้า คือบ้าความสุขทางวัตถุนั่นเอง ก็ไม่มีสันติสุข ไม่มีสันติภาพอะไรได้ อย่างที่เห็น ๆ กันอยู่. ต่อเมื่อใดมีความก้าวหน้าทางจิตใจ เมื่อนั้นก็จะได้ผลที่พึงปรารถนา.

เดี๋ยวนี้เรามาทำพิธีวิสาขบูชา ก็เพื่อจะชักซ้อมความเข้าใจกันในเรื่องนี้ คือในส่วนของพระธรรมหรือของพระศาสนา ซึ่งจะทำให้ศีลธรรมสมบูรณ์.

การทำวิสาขบูชาอย่างไร เคยชี้แจงแนะนำกันมาทุกปี แม้จะต่างกันบ้างโดยพลความ แต่โดยใจความแล้วเหมือนกันหมด คือจะต้องทำด้วยจิตใจอย่าทำแต่เพียงทางกายหรือทางวาจา เช่น เวียนประทักษิณ ๓ รอบ นี่เป็นเรื่องทางกาย, กล่าวคำอะไร ๆ ออกมา นี่เป็นเรื่องทางวาจา นี่ดูจะไม่ยาก เพราะพอจะทำตาม ๆ กันได้.

แต่ในส่วนทางจิตใจนั้น ก็มีความรู้สึกชนิดที่ถูกต้องตามความหมาย คือมีจิตใจเข้าถึงพระพุทธองค์ได้ในขณะนั้น หรือชั่วเวลานั้นเป็นอย่างน้อย, ให้มีพระพุทธเจ้าพระองค์จริง มาอยู่

ในจิตใจของเรา ในขณะที่เดินเวียนประทักษิณ; อย่างนี้จึงจะเรียกว่า ถูกต้องหรือสมบูรณ์ทางจิตใจ. ขอย้ำอีกครั้งหนึ่งว่า ให้มีพระพุทธเจ้าพระองค์จริง ปรากฏอยู่ในจิตใจของเรา เมื่อเรากระทำการบูชา ด้วยการเวียนประทักษิณ เป็นต้น.

ที่นี้บางคน ก็ไม่เข้าใจในคำพูดที่ว่า จะมีพระพุทธเจ้าพระองค์จริง มาอยู่ในจิตใจของเราได้อย่างไร. นี่มันก็โทษใครไม่ได้ เพราะเขายังไม่รู้ว่าจะทำได้อย่างไร เราก็ไม่โทษเขา, แล้วข้อที่คนที่ไม่ช่วยให้เขารู้ มันก็ยังโทษเขาไม่ได้ เพราะมันหายากเหมือนกัน คนที่จะรู้. ฉะนั้นเราเอาเป็นว่า มาปรึกษาหารือปรับปรุงแก้ไขกันไปตามเรื่อง ให้สำเร็จประโยชน์ตามที่เราต้องการ.

ข้อที่ว่าพระพุทธเจ้าพระองค์จริง, นี่คนส่วนมากก็จะนึกถึงพระพุทธเจ้า ในสมัยที่ยังเป็นมนุษย์มีชีวิตอยู่ ประทับอยู่ในประเทศอินเดีย เดียวนี้ก็สองพันกว่าปีแล้ว ที่ได้ปรินิพพานไป. แล้วจะไปเอาพระพุทธเจ้าพระองค์จริงพระองค์นั้น มาใส่ในจิตใจของเราได้อย่างไร? นี่ก็เป็นความสงสัยข้อแรก.

แล้วถ้าเป็นว่าคนหนึ่งเอามาใส่ไว้ในจิตใจของตนเสียแล้ว คนอื่นจะเอามาจากไหนเล่า เพราะว่ามืองค์เดียว นั้นแหละคิดดูเถิด ว่ามันจะเป็นไปได้อย่างไร. เมื่อไม่เข้าใจ ก็เห็นว่าเป็นคำ

พูดที่เหลวไหล ปรับให้อาตมาพูดอย่างละเมอเพื่อผันไปเสียอีก.
 ข้อนี้ขอยืนยันว่า เราจะต้องมีพระพุทธเจ้าพระองค์จริง มา
 ประทับอยู่ในจิตใจของเรา อย่างน้อยที่สุด ก็ในเวลาที่ทำวิสา-
 ขบูชานี้.

พระพุทธเจ้าพระองค์จริงคืออย่างไรรั้น, เราต้องระลึก
 นึกถึงคำตรัสของพระองค์เองอีกนั่นแหละว่า ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้น
 เห็นธรรม ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา, หรือว่า ผู้ใดเห็นธรรม
 ผู้นั้นเห็นตถาคต ผู้ใดเห็นตถาคต ผู้นั้นเห็นธรรม อย่างนี้ก็มี.
 หมายความว่า แม้จะเห็นร่างกายของพระองค์ ยังไม่ชื่อว่าเห็น
 พระองค์; ต่อเมื่อเห็นธรรม เห็นพระธรรม เห็นตัวธรรมที่แท้จริง
 ถึงจะชื่อว่าเห็นพระองค์. ข้อนี้ทำให้พูดได้ต่อไปอีกว่า ถ้าผู้ใดมี
 ธรรม ผู้นั้นมีพระพุทธเจ้าพระองค์จริง, ผู้ใดอยู่กับธรรม ผู้นั้น
 อยู่กับพระพุทธเจ้าพระองค์จริง.

ขอให้จับหลักในขั้นแรกนี้ไว้ที่ก่อนว่า ผู้ใดเห็นธรรม
 ผู้นั้นเห็นพระพุทธเจ้า ผู้ใดเห็นพระพุทธเจ้า ผู้นั้นเห็น
 พระธรรม. เป็นอันว่า ไม่ใช่ร่างกายเนื้อหนัง ที่เดินไปเดินมา
 อยู่ในประเทศอินเดียครั้งกระโน้น, แต่ว่าเป็นพระธรรมซึ่งมีอยู่
 ตลอดเวลาตลอดกาล นับไม่ได้ คำนวณไม่ได้ ทั้งข้างหน้าและ
 ข้างหลังที่แล้วมา; ธรรมในลักษณะนี้ไม่มีอายุ ก็เรียกว่ามี

อายุที่คำนวณไม่ได้. นี่ธรรมะนี้ทำให้บุคคลเป็นพระพุทธเจ้า พระสิทธัตถะเป็นพระพุทธเจ้าก็เพราะธรรมอันนี้ เห็นธรรมนั้นแหละ จะชื่อว่าเห็นพระพุทธองค์.

ทีนี้มีข้อที่จะต้องสังเกตไว้ว่า คำว่าพระตถาคตนั้น ก็คือผู้ที่ถึงแล้วซึ่งตถา, ตถาคือความเป็นอย่างนั้น ไม่เปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น นั่นก็คือธรรมอีกนั่นเอง. ตถาคต ตถาคะตะ ก็ถึงแล้วซึ่งตถา ก็ถึงซึ่งธรรมซึ่งเป็นอย่างนั้น ไม่รู้จักเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น; เราจะเข้าใจคำว่าพระพุทธเจ้า หรือคำว่าตถาคตได้ถูกต้อง.

ทีนี้ก็มีพระพุทธานุสสติต่อไปอีกว่า ผู้ใดเห็นปฏิจจสมุปบาท ผู้นั้นเห็นธรรม ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นปฏิจจสมุปบาท; นี้เพื่อจะขยายความให้ชัดเจนไปว่า เมื่อเห็นธรรมนั้นคือเห็นปฏิจจสมุปบาท. พุทธยาอีกครั้งหนึ่งว่า ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นพระตถาคต ผู้ใดเห็นพระตถาคต ผู้นั้นเห็นธรรม, ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นปฏิจจสมุปบาท ผู้ใดเห็นปฏิจจสมุปบาท ผู้นั้นเห็นธรรม เมื่อเห็นธรรมก็คือเห็นพระตถาคต; ฉะนั้นธรรมในที่นี้ ก็คือปฏิจจสมุปบาทนั่นเอง.

ถ้ารู้ว่ปฏิจจสมุปบาทเป็นอย่างไร แล้วก็จะง่ายเข้าเป็นอันมากทีเดียว ในการที่จะเห็นพระพุทธองค์ และในการที่จะมี

พระพุทธองค์ไว้กับเนื้อกับตัว หรือว่าในการที่จะอยู่กับพระพุทธองค์อย่างแท้จริง.

ที่นี้การมีพระพุทธเจ้าพระองค์จริง คือธรรม อยู่กับเนื้อกับตัวนั้น มันเป็นไปได้. ข้อแรกก็คือว่า สิ่งนี้มีอยู่ตลอดเวลา ไม่จำกัดกาล ถึงแม้พระพุทธองค์ก็ได้ตรัสว่า ธรรมวินัยใด ที่เราได้แสดงไว้บัญญัติไว้ นั้นจักอยู่เป็นศาสดาของพวกเรา หลังจากกาลล่วงลับไปแล้วแห่งเรา โดยทางร่างกาย. นี่เป็นขั้นต้น ที่ให้รู้ไว้เสียขั้นหนึ่งก่อนว่า แม้พระพุทธเจ้าที่เป็นมนุษย์บุคคลนั้น จะล่วงลับไปแล้ว แต่พระศาสดาแท้จริง จะยังอยู่กับพวกเราทั้งหลาย นั่นก็คือพระธรรม.

เราอาจจะตีความหมายได้เป็น ๒ อย่าง ว่าพระศาสนายังอยู่ ไม่ได้สาบสูญไปไหน แม้ว่าพระพุทธเจ้าจะปรินิพพานไปโดยพระวรกาย แต่พระธรรมกายหรือพระคุณของพระองค์ยังอยู่ในฐานะเป็นพระศาสนา; นี้แปลว่าพระศาสนายังอยู่.

ที่นี้พูดอีกสำนวนหนึ่งก็ว่า พระองค์จริงยังอยู่ พระองค์จริงมิได้ตาย มิได้เอาไปเผา ถวายพระเพลิงอะไร อย่างที่เขายึดมั่นกันนัก. พระพุทธเจ้าพระองค์จริงนั้น ท่านไม่ตาย เผาท่านไม่ได้ ถวายพระเพลิงท่านไม่ได้; นั้นมันเป็นแต่เพียงสรีรร่างของท่าน ส่วนพระพุทธเจ้าพระองค์จริงยังอยู่ตลอดเวลา. ผู้

ใดเห็นธรรมผู้นั้นเห็นเรา ผู้ใดเห็นเราผู้นั้นเห็นธรรม ธรรมะยัง
อยู่ตลอดกาล, เห็นพระพุทธเจ้าที่เป็นพระธรรม เห็นพระธรรม
ที่เป็นพระพุทธเจ้าพระองค์จริงได้.

แม้คำที่ตรัสว่า เห็นปฏิจสุมุปบาทคือเห็นธรรม เห็น
ธรรมคือเห็นปฏิจสุมุปบาทนั้น ยิ่งเห็นได้ตลอดกาล เพราะว่า
ปฏิจสุมุปบาทนี้เป็นกฎของธรรมชาติ ที่จะยังอยู่กับ
ธรรมชาติตลอดกาล. ฉะนั้นเราในชั้นหลัง ยังมีโอกาสที่จะ
เห็นปฏิจสุมุปบาท, ต่อไปในอนาคตสักกี่หมื่นปี แสนปี ล้านปี
ถ้ามนุษย์ยังมีสติปัญญาอยู่ ก็ยังเห็นปฏิจสุมุปบาทได้. จึง
เป็นอันว่า ไม่หมดโอกาส ไม่จำกัดกาล ที่พระศาสนาก็ยังอยู่ เรา
ก็มีที่พึ่ง โดยการปฏิบัติตามศาสนา, พระพุทธเจ้าพระองค์จริงก็
ยังอยู่ จนเราสามารถนำเข้ามาไว้ในจิตใจของเราได้ คืออยู่กับ
พระพุทธเจ้าได้จริง ๆ.

คนที่ไม่เข้าใจ ก็ไม่ยอมเชื่อ เห็นเป็นพูดเล่น, เป็นพูด
หลอก, เป็นพูดล้อ, เป็นพูดโฆษณาชวนเชื่อไปเสีย. อาตมา
ขอให้ท่านทั้งหลาย ตั้งใจฟังให้ดี ว่ามันเป็นสิ่งที่เป็นไปได้.

เดี๋ยวนี้เราจะทำประทักษิณทางกาย กล่าวคำบูชาทางวาจา
แล้วในจิตใจ ก็จะมีพระพุทธเจ้าพระองค์จริงอยู่ในหัวใจ ตลอด
เวลาด้วย. เราจะเวียนประทักษิณ อุทิศบูชาพระคุณของพระ

พุทธองค์ ซึ่งเราจะกล่าวพระคุณของพระองค์กันในขณะนี้ สัก
บทหนึ่งว่า ผู้ที่ดับไฟแห่งตัณหาได้ ทั้งของตนเองและผู้อื่น.
ไฟที่ร้อนที่สุดนั่น คือไฟแห่งตัณหา เดี่ยวมันออกมาเป็นโลภะ,
เดี่ยวมันออกมาเป็นโทสะ, เดี่ยวมันออกมาเป็นโมหะ, นี่ไฟ
แห่งตัณหา เผาร้อนยิ่งกว่าไฟใด. พระพุทธเจ้าท่านดับไฟนี้ได้
ทั้งแก่พระองค์เอง และแก่พระสาวกทั้งหลาย; เราจึงมาเวียน
ประทักษิณ อุทิศแก่พระองค์ ผู้ดับไฟแห่งตัณหา ทั้งของพระองค์
เองและของบุคคลอื่น.

ฉะนั้นเมื่อท่านทั้งหลาย เดินเวียนประทักษิณ จงทำใน
ใจถึงบุคคลผู้นี้ คือผู้ที่ดับไฟในใจของเราได้ และของพระองค์
เองก่อนแล้ว อย่าฟังชานไปตามสิ่งใดเลย, ในจิตใจจงนึกถึง ผู้
มีพระเดชพระคุณ พระมหากรุณาธิคุณอันใหญ่หลวงพระองค์หนึ่ง
คือผู้ที่ดับไฟแห่งตัณหาได้นั่นเอง. นั่นแหละเราจะมีการกระทำ
ชนิดที่มีพระพุทธเจ้าอยู่ในใจของเรา ในขณะการทำประทักษิณ.

ทีนี้จะอธิบายข้อนี้ให้ละเอียดออกไป ก็ต้องอาศัยหลักที่
กล่าวมาแล้วว่า ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นปฏิจสมุปปาต ผู้ใด
เห็นปฏิจสมุปปาต ผู้นั้นเห็นธรรม: คือเมื่อเห็นธรรมนี้แล้ว ก็
เห็นพระพุทธองค์ เห็นด้วยจิตใจ, ต้องมีอยู่ในจิตใจ อยู่ข้าง
นอกเห็นไม่ได้.

ขอให้เข้าใจไว้ให้ชัดเจนว่า การเห็นธรรมะนั้น เห็นข้างนอกไม่ได้ เพราะต้องเห็นด้วยจิตใจ; การที่เห็นด้วยจิตใจได้ มันต้องมีอยู่ในจิตใจ เป็นความรู้ก็ได้, เป็นความสว่างไสวแจ่มแจ้งก็ได้, เป็นความรู้สึกสงบเย็น เป็นผลของความรู้นั้นก็ ได้ก็ได้อีกว่ามีสิ่งนั้นอยู่ในจิตใจ แล้วเห็นด้วยจิตใจต่อสิ่งนั้นในขณะนั้น.

เรื่องปฏิจจสมุปบาทเป็นเรื่องสำคัญ ถือเป็นหัวใจทั้งหมดของพระพุทธศาสนา แต่ว่าท่านทั้งหลายไม่เคยได้ยิน เพราะว่าไม่มีใครเอามาพูดให้ฟัง. เขาถือว่าเป็นเรื่องยากเกินไป ก็ชวนไม่พูดกันเสียเลย เรื่องปฏิจจสมุปบาทก็เลยกลายเป็นเรื่องลึกลับ ทั้งที่พระพุทธเจ้าท่านไม่ประสงค์อย่างนั้น. ท่านประสงค์ให้ทุกคนทราบเรื่องนี้ ในฐานะเป็นเบื้องต้น เป็นจุดตั้งต้นของการประพฤติพรหมจรรย์ ในพระพุทธศาสนา, ท่านเรียกเรื่องปฏิจจสมุปบาทนี้ว่า เป็นอาทิพรหมจรรย์ คือเป็นเบื้องต้นของการประพฤติในพระศาสนา.

ปฏิจจสมุปบาทนั้น โดยใจความก็คือว่า ความจริงสูงสุดของธรรมชาติ ที่แสดงอยู่ว่า เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้ก็มี; ที่เกี่ยวกับคนที่มีความชีวิตนั้น แสดงไว้ในรูปโครงที่ว่า:

เมื่อตากระทบรูปรมาถึงกันเข้า ก็เกิดการเห็นทางตา คือจักขุ

วิญญาน ๓ อย่างนี้คือตากับรูปและจักขุวิญญาน ถึงกันเข้า
พร้อมกัน นี้เรียกว่า ผัสสะ เช่นเราเห็นรูป ก็ได้ชื่อว่าเราได้มี
สัมผัสต่อรูป.

ทีนี้เพราะผัสสะนี้เป็นปัจจัย จึงเกิดเวทนา รู้สึกพอใจ
บ้างไม่พอใจบ้าง, เพราะเวทนานี้เป็นปัจจัยจึงเกิดตัณหา คือ
เกิดความอยากไปตามเวทนานั้น, เพราะมีตัณหาความอยาก
จึงมีผู้อยาก คือความคิดว่าตัวกูอยากอย่างนั้น ต้องการอย่างนั้น
อย่างนี้ เป็นเพียงความรู้สึกเท่านั้น หาใช่ตัวกูที่แท้จริงที่ไหนไม่
นี้เรียกว่าอุปาทาน คือความยึดมั่นเป็นตัวกูเป็นของกูขึ้นมา,
อุปาทานนี้มีแล้ว ก็เรียกว่ามีภพ คือมีการตั้งความเป็นขึ้นมาเป็น
บุคคลคนนั้น ที่มีความต้องการอย่างนั้น ยึดมั่นอยู่อย่างนั้น,
เพราะมีภพนี้เป็นปัจจัย แล้วก็มีชาติ คือมีการเกิดขึ้นแห่งตัวกู
แล้ว ก็เลยมีความทุกข์ ด้วยปัญหาอันเกิดมาจากความเกิด แก่
เจ็บ ตาย ความโสภะสร้าร้าไร้ราพัน, ความประสบกับสิ่งที่ไม่
พอใจ, ความพลัดพรากจากสิ่งที่พอใจ, ความที่ปรารถนาแล้ว
ไม่ได้ตามใจ ก็กลุ้มรุมกันเข้ามา; นี้เรียกว่าปฏิจจสมุปบาท.

แล้วทุกคนลองคิดดู ว่ามันอยู่ที่ไหน? มันก็อยู่ที่
คนทุกคน อยู่ในจิตใจในความรู้สึกของคนทุกคน. แล้ว
มันมีเมื่อไร? มันแทบตลอดวันบ่อยๆ ในวันหนึ่งหลายๆ

ครั้ง; นั้นแหละคือปฏิจจสมุปบาท ที่จะต้องเห็นให้ชัดเจน
ไปว่า ความทุกข์มันได้เกิดขึ้นแล้วอย่างนี้.

ที่นี้ฝ่ายตรงกันข้าม ก็คือว่า เมื่อได้เห็นรูปเป็นต้น มี
ผัสสะแล้ว มีสติปัญญา มีวิชาความรู้ของพระพุทธองค์ มา
ทันทั่วที่ แม้จะเกิดเวทนาขึ้นมา ก็รู้สึกแต่ว่าเวทนาเท่านั้น ไม่
ทำให้เกิดตัณหาหรือความอยาก ไปตามอำนาจของเวทนานั้น
ตัณหาไม่เกิดแล้ว อุปาทานก็ไม่เกิด ภพก็ไม่เกิด ชาติก็ไม่เกิด
ความทุกข์ก็ไม่เกิด. นี่คือการไม่เกิดขึ้นได้แห่งความทุกข์ เป็น
ปฏิจจสมุปบาทฝ่ายดับทุกข์.

ปฏิจจสมุปบาทจึงมีเป็น ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายหนึ่ง ความ
ทุกข์เกิดขึ้นอย่างไร ก็รู้แจ้ง, ฝ่ายหนึ่ง ความทุกข์ไม่อาจ
จะเกิดได้อย่างไร หรือตั้งเฝ้าขึ้นมาแล้วก็ดับไป อย่างนี้ก็รู้แจ้ง;
รู้แจ้งเป็น ๒ ฝ่ายอย่างนี้ เรียกว่ารู้ปฏิจจสมุปบาท.

ถ้าเห็นประจักษ์โดยใจจริงโดยความรู้สึกในภายใน ก็
เรียกว่าเห็นปฏิจจสมุปบาท; ผู้ใดเห็นปฏิจจสมุปบาท ผู้นั้นเห็น
ธรรม ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นปฏิจจสมุปบาท. เราจะไปดูที่ไหน
จะไปฟังที่โรงเรียน หรืออ่านหนังสือ หรืออะไรมันไม่ได้ มันต้อง
ดูในใจ ขณะที่มีการสัมผัสทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจเอง
ด้วย. ถ้ารู้เห็นปฏิจจสมุปบาทนี้จริง ๆ แล้ว ก็เรียกว่ารู้เห็นธรรม.

รู้เห็นธรรมนั้น คือรู้เห็นองค์พระพุทธรเจ้า ฉะนั้นองค์พระพุทธรเจ้า ก็คือธรรมที่แท้จริง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ก็คือธรรมที่จะทำให้ ดับทุกข์ได้, เมื่อรู้และดับทุกข์ได้ ธรรมนั้นแหละคือพระพุทธรเจ้า พระองค์จริง.

ท่านตรัสไว้อย่างนั้น ไม่ใช่อาตมาว่าหรือใครว่า หรือ แก่ลังกะเกณฑ์ให้ใช้เหตุผลอย่างนั้นอย่างนี้ มันไม่เป็นไปได้ แต่ พระพุทธรเจ้าท่านได้ตรัสไว้ว่า เห็นธรรมเห็นเรา เห็นเราเห็นธรรม เห็นปฏิจาสัมปาทเห็นธรรม เห็นธรรมเห็นปฏิจาสัมปาท.

ฉะนั้นจึงอุปปฏิจาสัมปาทจากข้างใน เห็นแล้วก็คือ เห็นธรรม คือเห็นองค์พระพุทธรเจ้า; เมื่อเราอยู่ด้วยความเห็น อันนี้ ชื่อว่าเราอยู่กับพระพุทธรเจ้า, เมื่อเรามีความรู้ความเห็นอันนี้ ชื่อว่าเรามีพระพุทธรเจ้า, เราอยู่กับความคิดเห็นอันนี้ตลอดเวลา ก็คือเราอยู่กับพระพุทธรเจ้า.

ฉะนั้นชั่วเวลาอันเล็กน้อย ที่ท่านทั้งหลายอดสำหามาจาก ที่ไกล ก็จงทำจิตใจให้มองเห็นความรู้สึกอันนี้อย่างแจ่มชัด สัก ครู่หนึ่ง จะไม่ได้เชียวหรือ? ในขณะที่เดินเวียนประทักษิณ ขอ ให้กำหนดรู้ความจริงข้อนี้ อย่างที่อาตมาได้กล่าวมาแล้วว่า เป็น อย่างไร, อย่าเสียที่ที่มาจากที่ไกล เปลืองมาก เหนื่อยมาก ลำบากมาก ประกาศตัวออกมาว่า จะมาศึกษาให้รู้พระธรรมบ้าง

ก็มี, จะมาทำประโยชน์วิสาขบูชาให้ดีที่สุดก็มี; ถ้าจะเป็นอย่างนั้นได้ก็... ด้วยเท่านั้นคือทำด้วยจิตใจโดยแท้จริงทั้งหมดทั้งสิ้นแห่งกำลังใจ ให้รู้พระธรรมข้อนี้.

ฉะนั้นขอให้สนใจเถิด จะได้มีพระพุทธเจ้าพระองค์จริง โดยหลักที่ว่า ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา ผู้ใดเห็นปฏิจสมุพบาท ผู้นั้นเห็นธรรม. ปฏิจสมุพบาท ก็คือว่า ความทุกข์เกิดขึ้นอย่างไร, ความทุกข์ดับลงไปอย่างไร; พุตสัน ๆ เท่านั้น แต่รายละเอียดก็เหมือนที่เข้ามาแล้ว.

นี่ถ้าว่าเห็นปฏิจสมุพบาท ว่าความทุกข์เกิดขึ้นอย่างนั้นดับลง อย่างนั้น มันก็เห็นธรรมะหมดแหละ เช่น เห็นพระไตรลักษณ์ ว่าอนิจจัง ว่าทุกขัง ว่าอนัตตา. ลองเห็นปฏิจสมุพบาทเถอะ ก็จะเห็นอนิจจัง คือมันเป็นกระแสของการปรุงแต่งไหลไป นี่เป็นอนิจจัง, แล้วนำเกลียดน่าชัง มันทำทุกข์ทรมานให้แก่ผู้ยึดถือ นี่เป็นทุกขัง, แล้วการเป็นอย่างนั้น มันไม่ใช่ตัวตนอันแท้จริงที่ไหน นั่นคืออนัตตา; ฉะนั้นการเห็นปฏิจสมุพบาท ก็คือการเห็นอนัตตาด้วย อย่างเดียวกัน.

นี่เห็นปฏิจสมุพบาทนั้น คือเห็นอิทัปปิจจยตา คือความจริงที่ว่า เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้ก็มี สิ่งนี้มี สิ่งนี้ก็มี อาศัยกันและกันเกิดขึ้นเรื่อยไป. นี่ก็เป็นตัวธรรม ที่จะต้องเห็น ถ้า

เห็นแล้ว จะเห็นไตรลักษณ์ เห็นอะไรชัดเจนยิ่งขึ้น.

แล้วอีกอย่างหนึ่งการเห็นอย่างนี้เรียกว่าเห็นพระตถาคต, ตถาคตคือ ตถาคะตะ คือผู้ถึงแล้วซึ่งตถา อย่างที่ว่ามาแล้วข้างต้น ว่าตถาคือความแน่นอน ความเป็นอย่างนั้นไม่เป็นอย่างอื่น คือ กฎแห่งอิทัปปัจจยดานั่นเอง. ผู้ถึงแล้วซึ่งกฎนั้น คนนั้นเรียกว่า ถึงแล้วซึ่งตถา, ถึงแล้วซึ่งตถา ก็คือตถาคต. ฉะนั้นผู้ใดก็ตาม เมื่อเห็นซึ่งตถา คือเห็นกฎอันนี้ คนนั้นชื่อว่าตถาคต เป็น พระพุทธเจ้าก็ได้, ไม่เป็นพระพุทธเจ้าก็ได้ คือเป็นพระอรหันต์ ธรรมดาก็ได้, เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ได้ ขอแต่ให้เห็นสิ่งที่ เรียกว่าตถาเถอะ ก็เป็นตถาคตไปทั้งนั้น.

ทีนี้ถ้าเห็นว่า ความทุกข์เกิดขึ้นอย่างไร แล้วความทุกข์ ดับไปอย่างไร โดยนัยแห่งปฏิจจนสมุปบาท นี่ก็คือเห็นอริยสัจ๔ เห็นว่าทุกข์เกิดขึ้นเพราะมีเหตุอย่างนี้ ทุกข์ดับลงเพราะมีการ ปฏิบัติอย่างนี้ นี่ก็คืออริยสัจ ๔; จึงเป็นอันว่าเห็นอริยสัจ ๔ ก็ คือเห็นธรรม.

แล้วเห็นผลของธรรมพร้อมกันไปในตัว เพราะธรรมนี้ ให้ผลทันควัน ไม่ต้องรอ. คือเข้าใจว่า จะได้รับต่อชาตินั้นชาตินี้ ชาติโน้น นั้นมันคนว่าเอาเองที่หลัง กรรมใดก็ตาม ทำลงไปแล้ว มีผลทันควันที่นั่น; ที่ว่าชาติหน้าชาติโน้นมันเป็นเศษของมัน

หรือปฏิบัติที่เนื่องด้วยสังคม เนื่องอะไรต่าง ๆ โน้น. เราไปยึดถือกันที่นั่นมากเกินไป จนไม่มองเห็นว่า กรรมนั้นทำลงไปที่ไหน เมื่อไร ก็มีผลทันใดที่นั่น เมื่อนั้น.

ฉะนั้นขอให้มีการเห็นธรรมเถอะ ผลของการเห็นธรรมก็จะออกมาทันที; ฉะนั้นจึงเห็นความว่าง เห็นพระนิพพาน มีจิตใจว่างจากความยึดถือโดยประการทั้งปวง. ก็เป็นอันว่า เห็นพระนิพพานในระดับใดระดับหนึ่ง หรือว่าเต็มระดับก็ได้ ในขณะที่นั่นเอง คือในขณะที่เห็นปฏิจาสมุปบาท โดยครบถ้วนนั่นเอง.

เมื่อเป็นดังนี้ ท่านทั้งหลายก็จะเห็นได้ว่า เราจะพูดอย่างไรก็ได้ พูดด้วยคำไหนก็ได้ ก็จะพูดว่า เห็นธรรมก็ได้, เห็นปฏิจาสมุปบาทก็ได้, เห็นไตรลักษณ์ก็ได้, เห็นตถาคตก็ได้, เห็นอิทัปปัจจยตาก็ได้, เห็นอริยสัจก็ได้, เห็นสุญญตาก็ได้, เห็นนิพพานก็ได้ มากเหลือเกิน คำพูดที่แทนกันได้นี้มากเหลือเกิน; แต่สรุปแล้วก็คือ เห็นธรรม ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นตถาคต ผู้ใดเห็นตถาคต ผู้นั้นเห็นธรรม.

อาตมาจึงหวังว่า ขอให้ท่านทั้งหลายเห็นธรรม โดยความหมายใดความหมายหนึ่ง ให้เต็มสติปัญญาของท่านเถอะ, แล้วก็เวียนประทักษิณอยู่ ได้ชื่อว่ามีพระพุทธรอยู่ในใจของท่าน การทำวิสาขบูชานั้นก็ยิ่งจะสูงสุด เต็มตาม

ความหมาย.

นี่แหละขอให้มองให้ชัด ให้เห็นชัดว่า มีพระพุทธเจ้า พระองค์จริงนั้น คุณจะไม่ยากไม่ลำบาก เพียงแต่พยายามจะเห็นความจริงของปฏิจจสมุปบาท ที่อยู่ที่เนื้อที่ตัวของเราทุกกระเบียดนิ้ว. ไม่ต้องไปซื้อหาที่ไหน จะได้พระพุทธเจ้าพระองค์จริง ไม่ใช่พระพุทธเจ้าชนิดที่ไปซื้อมาตั้งหลายพันหลายหมื่น แล้วก็ต้องลงทุนกรอบทอง เลี่ยมอะไรต่างๆ หลายร้อยหลายพัน แล้วก็มาแขวนอยู่; อย่างนี้ลงทุนมาก ปลูกปล้ำมาก เหนื่อยมาก เห็นพระพุทธเจ้าแบบนั้นลำบากมาก.

เห็นพระพุทธเจ้า หรือมีพระพุทธเจ้าแบบที่ท่านตรัสไว้นี้ ไม่ลำบาก ไม่ลงทุนมาก ไม่ยุ่งยากมาก, อุดสาหกรรมข้างใน ให้เห็นสิ่งที่เรียกว่าปฏิจจสมุปบาท ที่ท่านยังไม่เข้าใจ เพราะไม่คุ้นกับคำๆ นี้; พุทธเสียใหม่ว่า ความจริงอันสูงสุดของธรรมชาติ ที่ว่าความทุกข์เกิดขึ้นอย่างไร แล้วความทุกข์ดับลงไปอย่างไร. เป็นเรื่องสำคัญที่สุด ซึ่งพระพุทธองค์ตรัสว่า นี่เป็นจุดตั้งต้น เป็นรากฐาน เป็นตัวการ แล้วก็เป็ผลสุดท้าย เป็นหมดเลย สำหรับพรหมจรรย์.

อยากจะบอกให้ทราบ สำหรับผู้ที่ยังไม่เคยทราบว่ เรื่องปฏิจจสมุปบาทนี้สำคัญเป็นพิเศษ จนถึงกับพระพุทธองค์ทรงนำ

มากล่าวรำฟิงเล่น ด้วยพระองค์เองอยู่พระองค์เดียว. ขอฟุดตัด
 ลัดสั้นๆ สักหน่อยว่า เหมือนกับมาร้องเพลงเล่นอยู่ อย่างคน
 สมัยนี้เขาชอบใจเพลงอะไร เขาก็เอาเพลงนั้นมาร้องติดปากอยู่
 เมื่อยามว่างเมื่ออยู่คนเดียว. เรื่องทั้งหลายในพระบาลีพระ-
 ไตรปิฎกทั้งหมดทั้งสั้นนี้มีมาก แล้วไม่มีเรื่องใดเลย นอกจาก
 เรื่องนี้เรื่องเดียว ที่พระพุทธเจ้าทรงนำเอามาพิมพ์เล่นอยู่ลำพัง
 พระองค์.

ว่าด้วยทางดาก่อน ดา รูป ถึงกันเข้า เกิดจักขุวิญญาณ
 ๓ ประการนี้เรียกว่าผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัยก็มีเวทนา,
 มีเวทนาเป็นปัจจัยก็มีตัณหา, ตัณหาเป็นปัจจัยก็มีอุปาทาน,
 อุปาทานเป็นปัจจัยก็มีภพ, ภพเป็นปัจจัยก็มีชาติ, ชาติเป็น
 ปัจจัยก็มีทุกข์ทั้งหลาย.

เมื่อเสร็จเรื่องดาไปแล้ว ก็หยิบเรื่องหูขึ้นมาทรงพิมพ์
 เล่นอีก หูกับเสียงถึงกันเข้า เกิดโสตวิญญาณ แล้วเกิดผัสสะ
 เกิดเวทนา ฯลฯ, จบไปแล้ว ก็หยิบเรื่องจมูกมาอีก จมูกกับกลิ่น
 ก็มีวิญญาณ มีผัสสะ มีเวทนา มีตัณหา เรื่อยไปจนเกิดทุกข์,
 แล้วก็หยิบเรื่องลิ้นกับรสถึงกันเข้า ก็มีชีวหาวิญญาณ มันเหมือน
 กับเด็กแจกสูตรคุณอย่างนั้นแหละ. นี่เราไม่ได้ฟุดลบหลู่พระองค์
 แต่ว่าฟุดให้ฟังง่ายว่า เหมือนกับเด็กท่องสูตรคุณแจกสูตรคุณ

เรื่องตา แล้วเรื่องหู แล้วเรื่องจมูก แล้วเรื่องลิ้น แล้วเรื่องกาย
แล้วก็เรื่องใจ ในรูปเดียวกันหมดวนไปวนมาอยู่อย่างนี้.

นี่ขอยืนยันอีกครั้งหนึ่งว่าไม่เคยพบ เท้าที่อาดมาได้
ผ่านๆ มา ทุกหน้าของพระไตรปิฎก ไม่มีเรื่องไหนที่พระองค์
ทรงนำมาพิมพ์เล่น โดยพระองค์เอง ลำพังพระองค์เดียวอย่างนี้
เหมือนกับเรื่องปฏิจจสมุปบาท แล้วจะไม่ให้ถือว่าเป็นเรื่อง
สำคัญอย่างไร มันก็เป็นเรื่องหัวใจพระพุทธศาสนา.

ขอให้ทุกคนสนใจเรื่องปฏิจจสมุปบาท ถ้าเดี๋ยวนี้ยัง
ไม่ทราบ ต่อไปข้างหน้าก็คงจะทราบยิ่งๆ ขึ้นไป; เดี่ยวนี้
ก็จะเอาแต่เพียงว่า ทุกข์เกิดขึ้นอย่างไร ทุกข์ดับลงไป
อย่างไร ให้รู้เรื่องนั้นเถิด ก็คือรู้เรื่องปฏิจจสมุปบาท.

ฉะนั้นเราแจ่มแจ้งอยู่ว่า ทุกข์เกิดขึ้นอย่างไร ทุกข์ดับไป
อย่างไร ตามที่ได้ยินได้ฟังมาแล้ว และตามที่เรารู้สึกด้วยตนเอง
เพราะมันได้เกิดขึ้นแก่เราแล้ว แล้วก็เห็นว่าเป็นความรู้ที่สูงสุด
คือพระธรรมที่ทำบุคคลให้เป็นพระพุทธเจ้าได้; แล้วก็เดินเวียน
ประทักษิณ ด้วยความรู้สึกอย่างนี้. อาตมาถือว่า มีพระพุทธเจ้า
อยู่ในใจของเรา แล้วเราก็ตีเดินเวียนประทักษิณ บุชาคุณของ
พระพุทธเจ้าอย่างแท้จริง โดยครบบริบูรณ์ทั้งทางกาย ทั้งทางวาจา
และทั้งทางใจ.

นี่คือความมุ่งหมายในวันนี้ ว่าเราจงทำวิสาขบูชา ให้เป็นการเลื่อนชั้นยิ่งขึ้นไปทุกปีๆ ก็จะไม่เสียที่ ที่ท่านทั้งหลายได้อุตสาหะมากันจนถึงที่นี่; แล้วขอร้องให้ทำเต็มที่ ด้วยการเสียสละ: เช่นว่า ทางกายก็ยอม แม้จะลำบากบ้าง จะถอดรองเท้าออกเสีย ก็จะต้องเจ็บปวดบ้าง, พอเจ็บปวดที่เท้าขึ้นมา ก็ให้นึกว่า พระพุทธเจ้าท่านก็ไม่มีรองเท้าใช้ ฉะนั้นท่านจะเจ็บปวดอย่างไรก็คำนวณดูเอง. ถ้าเราเจ็บปวดเท้า เพราะถอดรองเท้าเดินอยู่ที่นี่ ก็จะรู้จักพระพุทธเจ้าดีขึ้น ว่าท่านไม่เคยใช้รองเท้า ท่านจะต้องปวดอย่างไร, เรามาสวมรองเท้าก็ดูเหมือนเราเอาเปรียบไม่รู้เรื่องที่เป็นความจริง. นี่ยกเป็นตัวอย่างเท่านั้นแหละ ว่าจะลำบากบ้าง ก็บูชาด้วยความลำบากนั้นยิ่งกว่าดอกไม้ธูปเทียน; อย่าโกรธ อย่าหาว่าอาตมาแกล้งพูด ว่าความปวดเท้าที่เราต้องมีนั่นแหละ เป็นเครื่องบูชายิ่งกว่าดอกไม้ธูปเทียน เพราะมันต้องเสียสละมากกว่า ฉะนั้นทุกอย่างเราจะต้องเสียสละ. นี่วาทะที่ให้อุทฺธอง, จิตก็ตั้งไว้ให้อุทฺธอง แล้วก็จะมิกาย วาจา ใจ ที่ถูกต้อง ในการทำวิสาขบูชา แล้วจะไม่ให้เรียกว่ามันเลื่อนชั้น! แล้วจะเรียกว่าอะไร? เลื่อนชั้นยิ่งขึ้นไปทุกปีๆ ด้วยการทำอย่างนี้.

แม้ว่าฝนจะตกลงมา ความเปียกหรือความลำบากเพราะ
ฝนนั้นแหละ จะใช้บูชาคุณของพระพุทธองค์ต่อไปอีก. อาตมา
อยากให้ฝนตกลงมาเร็ว ๆ ให้ท่านทั้งหลายเปียกปอน เพื่อ
ทดสอบกันดูที่ว่า จะใช้เป็นเครื่องบูชาคุณพระพุทธเจ้าได้หรือไม่;
นี้เป็นตัวอย่าง.

เป็นอันว่า ในที่สุดนี้ อาตมาถือว่า ท่านทั้งหลายก็มีความ
พร้อมแล้ว ที่จะทำวิสาขบูชา ขอให้เราดำเนินการนี้ต่อไป. อาตมา
ขอยุติธรรมเทศนา ซึ่งเป็นเพียงการเตรียมจิตใจของท่านทั้งหลาย
ให้เหมาะแก่การทำวิสาขบูชาในวันนี้ ไว้แต่เพียงเท่านี้.

ขอยุติธรรมเทศนาไว้แต่เพียงเท่านี้.

สมเด็จพระสังฆราช

គណនាបុគ្គលកើត

៖ គណនាបុគ្គល កើតពីរដង,
បោះបង្គោលដី ដើម្បីស្ថិត.

៖ គណនាបុគ្គល គេបង្គោលដី,
បោះបង្គោលដី ដើម្បីស្ថិត.

៖ គណនាបុគ្គល កើតមិនបាន,
បោះបង្គោលដី ដើម្បីស្ថិត.

បុគ្គលកើតបង្គោលដី

เห็นปฏิเสธสมุปบาท คือ เห็นพระพุทธเจ้า

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

ณ บัดนี้ อาตมาจะได้วิสัชนาพระธรรมเทศนา ของพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อเป็นเครื่องประดับสติปัญญา ส่งเสริมศรัทธา ความเชื่อ และวิริยะความพากเพียร ของท่านทั้งหลายผู้เป็นพุทธบริษัท ให้เจริญงอกงามก้าวหน้ายิ่งๆ ขึ้นไป ในธรรมวินัยคือพระศาสนาอันเป็นที่พึ่งของสัตว์ทั้งหลาย กว่าจะยุติลงด้วยเวลา.

ธรรมเทศนานี้เป็นปูพพาปรลำดับ คือต่อเนื่องกันมา กับธรรมเทศนาในตอนเย็น ซึ่งได้แสดงเป็นบุพภาคของพิธีวิสาขบูชาบนภูเขา อย่างที่ท่านทั้งหลายก็ทราบกันได้เป็นอย่างดีแล้ว.

ขอทบทวนความเข้าใจ ว่าเรามุ่งหมายส่วนใหญ่อยู่ว่า จะให้มีการเลื่อนชั้นของพุทธบริษัท ทั้งคฤหัสถ์และบรรพชิต, ทั้งในแง่ของปริยัติ ของปฏิบัติ, และแม้แต่พิธี ยกเว้นรีตอง ขอเพียงเป็นพิธี คือการกระทำที่ถูกต้อง ตามแบบฉบับที่ได้วางไว้เป็นอย่างดีแล้ว.

ขอให้นึกถึงคำว่าเลื่อนชั้น เพราะถ้าไม่เลื่อนชั้น มันก็น่าละอาย. จะเลื่อนชั้นกันอย่างไร จึงจะเป็นไปได้? นี่แหละคือสิ่งที่ต้องการจะแสดง ให้ท่านทั้งหลายได้ทราบ.

อย่างวันนี้ ก็ได้แสดงข้อความ ที่อาจจะสรุปได้ว่า การเห็นปฏิจกสมุปบาท คือการเห็นพระพุทธเจ้า. นี่ท่านทั้งหลายไม่เคยฟัง อาตมาก็เอามาพูด เพราะว่าไม่เคยฟัง; ถ้าเคยฟังแล้วจะพูดไปทำไม มันจะเลื่อนชั้นอะไร จึงต้องเอาสิ่งที่ยังไม่เคยฟังมาพูด มันจะได้เป็นการเลื่อนชั้น.

นี้จะเร็วเกินไปหรือไม่ สำหรับคนไม่เคยศึกษาอะไรมาก่อน เป็นชาวไร่ชาวนา คุณตาคุณยาย จำอะไรก็ไม่ได้, มันจะเกินไปไหม ที่จะพูดกันเรื่องปฏิจกสมุปบาท? แล้วยังแถมบอกว่าเห็นปฏิจกสมุปบาทก็คือเห็นพระพุทธเจ้า เห็นพระพุทธเจ้าก็คือเห็นปฏิจกสมุปบาท; ถ้ายังไม่เข้าใจ ก็ต้องพยายามทำให้เข้าใจให้ได้ มันจึงจะเป็นการเลื่อนชั้น.

ท่านทั้งหลายอุตสาหมาแต่ที่ไกล ถ้าไม่ได้รับอะไรเป็นผล
ดี ในลักษณะเป็นการเลื่อนชั้นบ้าง บาปมันตกอยู่แก่อาตมา ใน
ข้อที่ว่า ไม่ทำให้ผู้ที่มาได้รับประโยชน์คุ้มค่า ตลอด เร็วแรง
เงินทองเป็นต้น. ฉะนั้นก็ต้องพยายามให้มันเลื่อนชั้นกันไป
ตามแต่ที่จะทำได้ จึงต้องพูดกันถึงเรื่องนี้ ให้เป็นที่เข้าใจให้จนได้
คือคำที่แปลกลใหม่ออกมาว่า เห็นปฏิจสุมุบาท ก็คือเห็น
พระพุทธเจ้านี้เอง.

ปฏิจสุมุบาทเป็นภาษาบาลี ถ้าแปลเป็นไทย คำนี้ก็
แปลว่า อาศัยกัน โดยเฉพาะ คือทำให้ถูกกันกับเรื่องราว โดย
อาศัยกัน เราก็เกิดขึ้นมา; เพราะทุกอย่างไม่ว่าอะไร ถ้ามีการเกิด
มันต้องอาศัยสิ่งใดสิ่งหนึ่งแล้วจึงเกิด, เหมือนอย่างท่านทั้งหลายนี้
ถ้าไม่ได้อาศัยบิดามารดา จะเกิดออกมาได้อย่างไร. นึกถึงข้อนี้
ไว้เป็นหลัก แล้วก็ดูข้อต่อไปถึงสิ่งอื่น ๆ ไม่ว่าสิ่งใด ถ้าไม่ได้
อาศัยอะไร แล้วมันก็เกิดขึ้นไม่ได้; ความที่มันต้องอาศัยอะไร
แล้วจึงเกิดขึ้นนั่นแหละ เขาเรียกว่าปฏิจสุมุบาท อาศัยกัน
แล้วเกิดขึ้น อาศัยกันแล้วเกิดขึ้น.

ทุกสิ่งทุกอย่างต้องมีอะไรเป็นที่อาศัย เหตุปัจจัย
สำหรับอาศัย ได้อาศัยแล้วจึงเกิดออกมาได้; ถ้าไม่มีปัจจัย
หรืออาศัยปัจจัยไม่ได้ ก็ไม่มีการเกิด.

อย่าไปนึกถึงภาษาบาลี ว่ามันยาก แล้วก็ไม้อยากจะเข้าใจ
 ดั่งนี้ว่า ภาษาบาลีนี้มันก็เหมือนกันแหละกับภาษาอื่น ๆ เรา
 เป็นคนไทยก็พูดไทย, พระพุทธเจ้าท่านเป็นชาวอินเดีย ท่านก็
 พูดภาษาอินเดีย ในสมัยโน้น ที่เรียกกันว่าภาษาบาลี แต่ถ้าจำไว้
 ได้ทั้ง ๒ ภาษา ก็เป็นการดีเหมือนกัน. ภาษาบาลีก็ว่า ปฏิจ-
 สมุปปาท ภาษาไทยก็ว่า ความที่มันอาศัยกันแล้วเกิดขึ้น
 ทองกันให้ได้เสียก่อนว่า อาศัยกันแล้วเกิดขึ้น.

มันมีอะไรบ้าง ที่ไม่อาศัยกันแล้วเกิดขึ้น? มันมีอยู่สิ่งหนึ่ง
 แต่อย่าพูดถึงดีกว่า คือสิ่งที่มันไม่อาศัยอะไร แล้วมันก็ไม่ได้เกิด
 ขึ้น. เดียวนี้เราพูดกันแต่ในด้านที่ว่า ทุกอย่างนี้มันอาศัยอะไร
 แล้วเกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นรูปธรรมหรือว่าเป็นนามธรรม ล้วนแต่
 เป็นสิ่งที่ต้องอาศัยอะไร แล้วจึงเกิดขึ้น เรียกว่าปฏิจสมุปปาท.

ปฏิจสมุปปาทเป็นกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ มีอยู่ตั้ง
 แต่ครั้งไหน ไม่มีใครบอกได้. พระพุทธเจ้าท่านก็ตรัสบอกไม่ได้
 ในข้อนี้ หรือมันจะยืนยาวต่อไปข้างหน้าอีกเท่าไร ก็บอกไม่ได้ รู้
 แต่ว่ามันเป็นกฎที่ตายตัวของธรรมชาติ มีอยู่ก่อนตถาคตเกิด
 แล้วพระองค์ตรัสว่า ตถาคตทั้งหลายจะเกิดหรือไม่เกิด ธรรม
 ธาตุที่เป็นสัจจะอันนี้มันก็มีอยู่.

หมายความว่ากฎเกณฑ์หรืออำนาจ ที่ว่าต้องอาศัยกัน

แล้วจึงเกิดขึ้น มีความเป็นสิ่งที่ตายตัว ไม่เปลี่ยนเป็นอย่างอื่น, กฎเกณฑ์นี้จะไม่เปลี่ยนเป็นอย่างอื่น, จนตลอดอนันตกาลนิรันดร์ อะไรก็ตาม กฎเกณฑ์นี้จะไม่เปลี่ยนเป็นอย่างอื่น เพราะฉะนั้น จึงได้เรียกว่า ตถาตา คือความเป็นอย่างนั้น.

กฎเกณฑ์ของปฏิจสุมุปบาทนี้เป็นตถาตา คือเป็น อย่างนั้น ไม่ยอมเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น หรืออวิตถตา ไม่ เปลี่ยนเป็นอย่างอื่น ไม่ผิดไปจากความเป็นอย่างนั้น ไม่ เปลี่ยนเป็นอย่างอื่น พูดแต่คำเดียวก็พอ ว่า มันจะเป็นอย่างนั้น ตลอดกาลนิรันดร์. นี่คือกฎเกณฑ์ของปฏิจสุมุปบาท มีอยู่ ก่อนพระพุทธเจ้าเกิด พระพุทธเจ้าจะเกิดหรือไม่เกิด มัน ก็มีอยู่แล้ว; แล้วคิดดูที่ว่า มันมีอำนาจสักก็มากน้อย อะไรๆ ก็ต้องเป็นไปตามกฎเกณฑ์อันนี้.

บุคคลจะเป็นพระพุทธเจ้าขึ้นมาได้ ก็ต้องเป็นไป ตามกฎเกณฑ์อันนี้ เช่นว่า ท่านจะต้องบำเพ็ญบารมี เพื่อความ เป็นพระพุทธเจ้า มันเป็นไปได้ตามกฎเกณฑ์ของปฏิจสุมุปบาท, จนกระทั่งบารมีของท่านเต็ม แล้วท่านก็จะเป็นพระพุทธเจ้า ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า. แม้แต่จะเป็นพระพุทธเจ้า ก็ยังต้อง เป็นไปตามกฎเกณฑ์อันนี้, นี่ใครจะเป็นอะไร ก็เป็นไปตามกฎ เกณฑ์อันนี้. หรือว่ารูปธรรมทั้งหลายจะเกิดขึ้น ธาตุดิน, ธาตุน้ำ,

ธาตุไฟ, ธาตุลม, ธาตุอะไรก็ตาม จะมาเป็นต้นไม้, เป็นสัตว์, เป็นคน, เป็นเทวดาอะไรก็ตาม ต้องเป็นไปตามกฎเกณฑ์อันนี้; นี่กฎเกณฑ์ที่เรียกว่า ปฏิจจสมุปบาท.

จนถึงกับพระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นเห็นธรรม, ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นปฏิจจสมุปบาท ผู้ใดเห็นปฏิจจสมุปบาท ผู้นั้นเห็นธรรม; นี่คำที่ท่านตรัสไว้เป็นหลักอย่างนี้ อย่าได้ลืมเสีย. จะพูดให้ฟังง่ายกว่านี้ ก็คือว่า ผู้ใดเห็นปฏิจจสมุปบาท ผู้นั้นเห็นธรรม ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นพระตถาคต คือพระพุทธเจ้า.

เราอยากจะได้เห็นพระพุทธเจ้า ก็ต้องเห็นธรรม เห็นธรรมก็คือเห็นปฏิจจสมุปบาท เห็นปฏิจจสมุปบาทก็เท่ากับได้เห็นพระพุทธเจ้า, ถ้ามีการเห็นปฏิจจสมุปบาท ก็มีการเห็นพระพุทธเจ้า.

ที่นี้มันลึกเกินไป พระพุทธเจ้าในความหมายนี้ลึกที่สุดคือไม่ใช่พระพุทธเจ้าที่เป็นร่างมนุษย์ ที่เดินอยู่ในประเทศอินเดียสมัยนั้น, และไม่ใช่พระสารีริกธาตุของท่าน, ไม่ใช่พระพุทธรูปที่มีดินคายเป็นก้อนไปหมดอย่างสมัยนี้; เป็นพระพุทธเจ้าที่เป็นนามธรรม หรือยิ่งกว่านามธรรม เป็นสัจจะอันหนึ่ง ที่มีอยู่ตลอดกาลนิรันดร์. เห็นอะไร จะเห็นพระพุทธเจ้าที่ลึกซึ้ง หรือ

พระพุทธเจ้าพระองค์จริง อย่างที่ตรัสว่า ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา, ไม่เห็นธรรม แม้จะเกาะจีวรของเราอยู่ ก็ไม่เห็นเรา ต่อเมื่อเห็นธรรม จึงจะเห็นเรา.

เห็นธรรมในที่นี้ ก็คือเห็นปฏิจสมุปบาท คือเห็นความจริงอันสูงสุดที่ว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวงนั้น มันได้เกิดขึ้นมาอย่างไร, แล้วมันจะดับลงไปอย่างไร, มันจะเป็นไปตามเหตุตามปัจจัยอย่างไร, นี่คือการเห็นปฏิจสมุปบาท.

ทีนี้เราก็ควรจะได้ออกันต่อไป ให้มันละเอียด การเห็นปฏิจสมุปบาทนี้ ที่แท้ที่จริงที่จะสำเร็จประโยชน์ได้นั้น ต้องดูที่เนื้อที่ตัว ที่จิตใจ, ที่อะไรทั้งหมด ที่เรียกว่าตัวเรานั้นแหละ; เดียวนี้เราเรียกว่าตัวเราไปก่อน.

นี่ดูตัวเรานี้ให้ถึงที่สุด ก็จะพบสิ่งที่เรียกว่าปฏิจสมุปบาท แล้วตัวเรานั้นจะหายไป แปลว่า ปฏิจสมุปบาทนี้มันจะฆ่าตัวเราได้, ตัวเราที่คิดเอาเองอย่างโง่เขลา ยึดถือเอาเองอย่างโง่เขลา จะถูกฆ่าให้ตายไป เหลือแต่ความจริง คือธรรมชาติอันนี้ ที่เรียกว่าปฏิจสมุปบาท แล้วเราจะไม่เกิดความรู้สึกลงใจว่าตัวเราอีกต่อไป. ถ้าดูไม่เห็นก็ไม่เห็น ถ้าเห็นก็เห็นอย่างนี้ เห็นเป็นอย่างอื่นไม่ได้.

ร่างกายของเรา เกิดขึ้นมาก็ได้อาศัยอะไร ลองคิดดู?

โดยสรุปแล้ว ก็อาศัยบิดามารดาเป็นแดนเกิด, อาศัยข้าวปลา
อาหารเจริญเติบโตขึ้นมา, อาศัยสิ่งแวดล้อมหลายอย่างหลาย
ประการ จึงรอดชีวิตอยู่ได้ ได้อาศัยหลายๆ อย่างนี้ มันจึงอยู่ไป
กระทั่งตาย.

การที่มันเกิดมา แล้วเจริญขึ้น แล้วตายไป นั่นก็
เป็นอาการของปฏิจจสมุปบาท คือเป็นไปตามกฎของ
ปฏิจจสมุปบาท; ฉะนั้นไม่ต้องไปดูที่ไหน ดูที่เนื้อที่ตัว
ของเรา ที่กำลังมีอะไรๆ เป็นไปในลักษณะที่กล่าวนี้.

ขอชักชวนรบเร้าเข้าชื่อบ่อยๆ ว่าให้อดทน พยายามทำ
ความเข้าใจเรื่องนี้ให้ได้ แม้จะฟังดูแล้วมันยาก หรือฟังดูแล้ว
มันจะไม่มีประโยชน์อะไร ที่จริงมันก็ไม่ยากเกินไป แล้วมันมี
ประโยชน์อย่างยิ่ง.

ประโยชน์นั้นสรุปความได้ว่า จะทำให้ไม่มีความทุกข์อีก
ต่อไป ไม่ว่าในลักษณะไหน. เก่งมาก ถึงกับทำให้ไม่มีความ
ทุกข์อย่างไร ในลักษณะไหน: ร้องไห้ก็ไม่ต้องร้องไห้ หัวเราะก็
ไม่ต้องหัวเราะ มันเหนื่อยเหมือนกันนะหัวเราะ ไม่ใช่มันสนุกนัก.
ฉะนั้นเราไม่ต้องหัวเราะไม่ต้องร้องไห้, ไม่ต้องยินดีไม่ต้อง
ยินร้าย, ไม่ต้องแพ้ไม่ต้องชนะ, ไม่ต้องรู้สึกว่าได้หรือเสีย
ไม่มีความรู้สึกใดๆ ที่ทำให้เกิดความทุกข์; นี่เรียกว่ามัน

ช่วยกำจัดความทุกข์. ถ้าเข้ามาแล้ว เป็นพระพุทธเจ้าพระองค์จริง กำจัดความทุกข์ได้จริงอย่างนี้, เป็นพระธรรมเป็นที่พึ่งได้จริง กำจัดความทุกข์ได้จริงอย่างนี้.

นี่เห็นธรรมคือเห็นตถาคต เห็นตถาคตคือเห็นธรรม เห็นธรรมคือเห็นปฏิจจสมุปบาท. ไม่ต้องลงทุนไปซื้อหาอะไรที่ไหน มา ขอให้ดูที่ตัวเอง ดูให้ลึกลงไป ลึกลงไป ตามวิธีที่ท่านได้สอนไว้ ไม่เท่าไรก็จะเห็น จะเห็นเพิ่มขึ้นๆ.

เมื่อตอนกลางวัน ก็ได้พูดกันแล้วว่า การเห็นปฏิจจสมุปบาทนี้ มันมองได้หลายแง่หลายมุม. คนแก่เคยได้ยินคำว่าอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา, เห็นปฏิจจสมุปบาทก็คือเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา มันเรื่องเดียวกัน มันเป็นเรื่องอาศัยปัจจัยแล้วเกิดขึ้น ฉะนั้นจึงไม่เที่ยง เพราะว่าเหตุปัจจัยมันเปลี่ยน, เป็นทุกข์ เพราะมันให้ความหนักอกหนักใจให้แก่คนที่ยึดถือ หรือว่าดูแล้ว มันน่าเกลียด น่าระอาใจ ตามความหมายของคำว่าทุกข์, เป็นอนัตตาไม่มีตัวตนที่ตรงไหน เป็นแค่กระแสของการไหลเวียน เปลี่ยนแปลงไป ตามเหตุตามปัจจัย ที่มันได้อาศัยแล้วจึงเกิดขึ้น; นี่เห็นปฏิจจสมุปบาทคือเห็นไตรลักษณ์.

คนแต่ก่อนท่องไตรลักษณ์ได้ชินปาก วันหนึ่งหลายสิบหลายร้อยครั้งก็ได้ แต่ก็ไม่ค่อยจะรู้ว่า ไตรลักษณ์นั้นเป็นอย่างไร

เพียงแต่ท้องได้. เดี่ยวนี้จะบอกให้รู้ว่า เห็นว่ามันเกิดขึ้น เพราะอาศัยอะไร มันอาศัยอะไรแล้วจึงเกิดขึ้น นั่นแหละคือ เห็นไตรลักษณ์; ฉะนั้นจึงถือว่า การเห็นปฏิจสมุปบาทใน ลักษณะอย่างนี้ คือเห็นไตรลักษณ์.

ทีนี้เมื่อเห็นปฏิจสมุปบาท ก็ต้องเห็นความเป็นอย่าง นั้นมันไม่เปลี่ยนเป็นอย่างอื่น ความเป็นอย่างนั้นเขาเรียกว่า ตถา, ผู้ถึงความเป็นอย่างนั้น หรือเห็นความเป็นอย่างนั้น ก็เรียกว่า ตถาคค; ฉะนั้นการเห็นปฏิจสมุปบาท คือเห็นตถาคค หรือเป็นตถาคคเสียเอง.

จะเรียกว่าปฏิจสมุปบาท ก็คือตถา มันเป็นอย่างนั้น, จะเรียกว่าอิทัปปัจจยตา มันก็เป็นตถา คือความเป็นอย่างนั้น คำว่าอิทัปปัจจยตาและคำว่าปฏิจสมุปบาทนี้มันแทนกันได้. ฉะนั้นใครเห็นปฏิจสมุปบาท ก็จะเห็นตถา เห็นผู้ถึงซึ่งตถา ก็คือเห็นพระตถาคค, ถ้าตัวเองเป็นตถาเสียเอง ตัวเองก็กลายเป็นตถาคคขึ้นมา ก็ดีไปกว่าที่จะเพียงแค่เห็น ตัวเองเป็นเสีย เเลยนี้ จะดีกว่าเพียงแค่เห็น.

ทีนี้เห็นปฏิจสมุปบาท ก็คือเห็นอริยสัจ คือความจริงอันประเสริฐ ว่าทุกข์เป็นอย่างไร? เกิดขึ้นมาอย่างไร? ความดับทุกข์เป็นอย่างไร? จะดับได้โดยวิธีใด? เรื่องปฏิจ-

สรุปบาทแสดงชัดแจ้งกว่าคำอธิบายแบบไหนหมด. ลองดูตัวเองว่าทุกข์เกิดขึ้นมาอย่างไร. เดี่ยวจะได้พูดกัน, แล้วมันจะดับลงไปอย่างไร; ฉะนั้นเห็นปฏิจสุมุบาท คือเห็นอริยสัจที่แท้จริง.

ถ้าผู้ใดยึดถือว่า อริยสัจเป็นหัวใจของพุทธศาสนา เป็นหลักธรรมที่สำคัญสูงสุด ก็ให้รู้เถอะว่า นั่นคือเรื่องปฏิจสุมุบาท ที่ไม่เคยได้ยิน ได้ยินแล้วสั่นหัว; บางคนอธิบายอริยสัจได้ แต่ไม่รู้ว่าเป็นเรื่องปฏิจสุมุบาท เพราะว่าเขาไม่เห็นด้วยความรู้ลึกอันแท้จริง.

เห็นปฏิจสุมุบาทสูงสุดแล้ว ก็จะเห็นว่างจากตัวตน คือเห็นสุญญตา มีแต่กระแสแห่งปฏิจสุมุบาทไหลไป ตามเหตุตามปัจจัยอันไม่สิ้นสุด; นี้เรียกว่าเห็นสุญญตา. เห็นสุญญตาก็ว่างจากตัวตน, ว่างจากตัวตน ก็ได้เห็นสิ่งสูงสุด คือนิพพาน. ถ้าจิตไปอิงอยู่กับตัวตน ตัวกูของกูนี้ ไม่มีทางที่จะเห็นนิพพาน; เพราะฉะนั้นทำลายตัวกูของกู หรือตัวตนเสียให้หมด ด้วยการเห็นปฏิจสุมุบาท แล้วก็จะเห็นนิพพาน คือสิ้นสุดแห่งกิเลสและความทุกข์ ไม่มีอะไรที่จะหลอกให้เห็นเป็นตัวตน.

เห็นนิพพานเป็นที่ดับแห่งสังขาร ความดับแห่งสังขารไม่ใช่ว่าตาย, ดับแห่งสังขาร คือดับแห่งสิ่งที่มีมันจะ

ปรุ่งแต่งไหลดเวียนเปลี่ยนไป ไม่มีที่สิ้นสุดนั่นเอง. พระนิพพานเป็นที่ดับแห่งสังขาร เป็นอย่างนี้ ไม่เพียงแต่ว่าตายเอาไปใส่โลงเอาไปเผา นั่นก็เรียกว่าดับสังขารเหมือนกัน แต่เป็นฝ่ายวัตถุ ฝ่ายร่างกาย ฝ่ายเนื้อหนังอย่างเดียว. สังขารนั้นเป็นได้ทุกฝ่าย ฝ่ายวัตถุก็มี ฝ่ายจิตใจก็มี; ถ้าดับสังขารได้ ก็หมายความว่า ไม่มีการหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงของร่างกายและจิตใจนี้อีกต่อไป.

ทั้งหมดนี้สรุปความได้ว่า มันเป็นเรื่อง หรือทั้งหมดของพระพุทธศาสนา รวมอยู่ที่คำว่าเห็นปัจจุสมุปบาท. เห็นปัจจุสมุปบาทก็เห็นพระพุทธเจ้า, เห็นพระธรรม, เห็นพระศาสนา, เห็นทุกอย่าง แม้แต่ความทุกข์และความดับทุกข์; เห็นขนาดนี้แล้วก็เรียกว่าเป็น “ผู้เห็น” คือเห็นสิ่งที่ควรจะเห็น เห็นจริง ไม่เป็นมนุษย์ที่โง่เขลาอีกต่อไป.

สำหรับคนที่ชอบจำไปในทางตัวหนังสือ ก็จำไว้อย่างที่กล่าวมาแล้วว่า ปัจจุสมุปบาทแปลว่า อาศัยกันแล้วเกิดขึ้น, ปัจจุจะแปลว่าอาศัยแล้ว สมุปาตนะนี้แปลว่าเกิดขึ้นพร้อมเกิดขึ้นครบถ้วน, ปัจจุสมุปบาท แปลว่า อาศัยกันแล้วเกิดขึ้นครบถ้วน.

คำแทนชื่อของมัน ก็ว่า อิทัปปัจจยตา เพราะมีสิ่งนี้ๆ

เป็นปัจจัย สิ่งนี้ๆ จึงเกิดขึ้น, ว่าเรื่อยไป ที่ปีก็สิบปีก็ว่าได้
 เรื่อยไป มีสิ่งนี้ๆ เป็นปัจจัย สิ่งนี้ๆ จึงเกิดขึ้น. ใครมีแรงก็ว่า
 ไปเถอะ ว่าไปจนตายก็ไม่จบไม่สิ้น มันเป็นอย่างนั้น.

เหมือนกับว่าร่างกายนี้ มันมีสิ่งนี้ๆ เป็นปัจจัย มันก็เกิด
 อยู่เรื่อยไป, จิตใจความคิดนึกก็เหมือนกัน มันมีสิ่งนี้ๆ เป็น
 ปัจจัยของมัน แล้วมันก็เกิดขึ้น เปลี่ยนไปไม่มีที่สิ้นสุด. โลก
 แผ่นดินนี้มีเรื่องก็ร้อยเรื่อง พันเรื่อง หมื่นเรื่อง แสนเรื่อง ล้าน
 เรื่อง มันก็มีความเป็นอย่างนี้ทั้งนั้นแหละ อาศัยสิ่งนี้ๆ เป็นปัจจัย
 แล้วสิ่งนี้ๆ จึงเกิดขึ้น, ต้นไม้นี้ก็เหมือนกัน, ก้อนหินนี้ก็เหมือนกัน,
 ดินทรายอย่างนี้ก็เหมือนกัน, สัตว์เดรัจฉานทั้งหลายก็เหมือนกัน,
 มนุษย์ก็เหมือนกัน มีสิ่งนี้ๆ เป็นปัจจัย แล้วสิ่งนี้จึงเกิดขึ้น. เขา
 เรียกว่าอิทัปปัจจยตา แล้วยังพึงยากกว่าปฏิจจสมุปบาท เกือบไว้
 ก่อน ปีน้าฟ้าใหม่หรือปีต่อไป ค่อยพูดด้วยคำว่าอิทัปปัจจยตา
 ในวันนี้พูดกันด้วยคำว่าปฏิจจสมุปบาทก่อน; แต่ถ้าใครชอบ
 คำว่าอิทัปปัจจยตา และรู้สึกว่ เข้าใจคำว่าอิทัปปัจจยตาง่ายกว่า
 คำว่าปฏิจจสมุปบาท ก็ได้เหมือนกัน คนนั้นก็รับเอาคำว่า
 อิทัปปัจจยตาไปพิจารณาพิจารณาดูก่อน แล้วในที่สุดมันก็เรื่อง
 เดียวกัน.

เท่าที่นิยมใช้อยู่ในพระบาลีนั้น มันมีว่า ถ้าใช้คำว่า

อิทัปปัจจยตาแล้ว ก็หมายถึงทุกสิ่ง เป็นรูปธรรมนามธรรมตามธรรมชาติ; แต่ถ้าใช้คำว่าปฏิจจสมุปบาทแล้ว จะกันเอามาแต่เฉพาะเรื่องของความทุกข์ที่มีในคนเท่านั้นแหละ. ความทุกข์ที่เกิดขึ้นในคน แล้วจะดับหายไป เรื่องนี้เรียกว่าเรื่องปฏิจจสมุปบาท คือกันเอามาจากเรื่องอิทัปปัจจยตา มาใช้เฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ มีความสุขมีความทุกข์ เลยพูดถึงเรื่องความสุขความทุกข์มากกว่า มากกว่าที่จะพูดว่าเป็นเรื่องของมนุษย์. ฉะนั้นอิทัปปัจจยตามันกว้างครอบคลุมจักรวาล ส่วนปฏิจจสมุปบาทนี้ เราจะพูดกันเฉพาะเรื่องสุขเรื่องทุกข์ของมนุษย์ เรื่องดับทุกข์ของมนุษย์. ถ้าใครรู้สึกว่ายังมีปัญหาเรื่องความทุกข์และความดับทุกข์ ก็สนใจเรื่องปฏิจจสมุปบาท.

นี่ตามตัวหนังสือมันเป็นอย่างนี้ เรียกว่าโดยพยัญชนะ โดยตัวหนังสือมันเป็นอย่างนี้ ปฏิจจสมุปบาทคือมันอาศัยกันแล้วจึงเกิดขึ้น, อิทัปปัจจยตานั่น เพราะมีสิ่งนี้ๆ เป็นปัจจัย สิ่งนี้ๆ จึงเกิดขึ้น ก็เรื่องเดียวกัน. เมื่อดูโดยพยัญชนะอย่างนี้แล้ว ก็ดูโดยอรรถ คือความหมายที่กว้างออกไป ก็จะเห็นได้ไกลออกไป; เมื่อดูโดยอรรถแล้ว ปฏิจจสมุปบาทหรืออิทัปปัจจยตาก็ตาม มันเป็นธรรมสัจจะ คือของจริงของธรรมชาติ ซึ่งแสดงเหตุและผล และความสิ้นสุดลงแห่งเหตุและผล.

พุทธศาสนาได้ชื่อได้เกียรติยศ ว่าเป็นศาสนาแห่งเหตุผล ก็เพราะเรื่องนี้ เพราะเรื่องปฏิเสธสมุปบาทหรือเรื่องอิทัปปัจจยดา มีอยู่ในพุทธศาสนาแล้วสอนอยู่ เลยได้รับเกียรติว่าไม่มมงาย. พุทธศาสนาของเรา ที่เราศึกษาปฏิบัติอยู่ไม่มมงาย เพราะ พูดถึงความจริงของธรรมชาติ คือเหตุผล และการเป็นไปตามกฎของเหตุผล จนกระทั่งสามารถจะหยุดอำนาจแห่งเหตุผลเสียได้ ก็ต้องโดยกฎอันนี้เหมือนกัน. ถ้าเราจะเป็นคนมีเหตุผล ในเรื่องเกี่ยวกับความทุกข์และดับทุกข์ ก็ศึกษาเรื่องนี้.

ที่นี้ดูต่อไปอีก เราจะพบว่า ปฏิเสธสมุปบาทหรืออิทัปปัจจยดาก็ตามนี้ มันเป็นเรื่องของสิ่งที่เรียกกันว่าสังขาร สังขาระ สังขาร แต่ความหมายมันกว้าง ไม่ใช่เพียงแต่ว่าร่างกาย เรียกว่าสังขาร คำว่าสังขารหมายถึงทุกสิ่ง ยกเว้นพระนิพพาน. คำว่าสังขารนั้นแปลว่า สิ่งที่ถูกปรุงแต่ง แล้วก็ปรุงแต่งสิ่งอื่นต่อไปอีก ช่วยจำไว้ง่ายๆ ว่า สิ่งที่ถูกปรุงแต่งให้เกิดขึ้นมาแล้วมันก็ปรุงแต่งสิ่งอื่นต่อไปอีก.

จำง่าย ๆ ก็ว่า แม่คลอดลูกออกมา ลูกนี้มีขึ้นมาได้ เพราะแม่ปรุงแต่งขึ้นมา, ลูกคนนั้นไม่เท่าไรก็กลายเป็นแม่อีก แล้วก็ปรุงแต่งแม่คนอื่นต่อไปอีก แล้วอย่างนี้อีกเรื่อยไป ๆ ๆ ไม่มีที่สิ้นสุด นี่เขาเรียกว่าสังขาร จะเป็นอะไรก็ได้ เป็นธาตุดิน น้ำ

ลม ไฟก็ได้ เป็นอะไรก็ตาม มันจะถูกสิ่งอื่นปรุงแต่งขึ้นมา แล้วมันก็ปรุงแต่งสิ่งอื่นต่อไปอีก, แล้วสิ่งนั้นเกิดขึ้นแล้วก็ปรุงแต่งสิ่งอื่นต่อไปอีก, สิ่งนั้นเกิดขึ้นแล้วก็ปรุงแต่งสิ่งอื่นต่อไปอีก นั่นแหละคือสิ่งที่เรียกว่าสังขาร.

คำว่าสังขารแปลว่าปรุงแต่ง แต่ไม่ใช่หมายถึงปรุงแต่งเพียงข้างเดียว คือมันถูกปรุงแต่ง แล้วมันก็ปรุงแต่งสิ่งอื่นต่อไป ๆ ๆ ต่อไปไม่มีที่สิ้นสุด; อย่างนี้เรียกว่าสังขาร. เรื่องปฏิจจสมุปบาทเป็นเรื่องของสังขาร ถ้าใครอยากรู้เรื่องของสังขารโดยแท้จริงครบถ้วนแล้ว ก็ศึกษาเรื่องปฏิจจสมุปบาท.

ทีนี้จะเขยิบไถ่ล่อออกไปอีก ว่าเรื่องปฏิจจสมุปบาทหรืออิทัปปัจจยตานี้ มันเป็นเรื่องพระเจ้า, พระเจ้าที่สร้างโลก ที่ทำลายโลก ที่เขาพูดกันถึง ได้ยินเขาพูดกัน; ในศาสนาอื่นเขาพูดตรงๆเลย พระเจ้านี้สร้างโลก, ควบคุมโลก, ทำลายโลก. ในพุทธศาสนาเราก็มีพระเจ้าที่สร้างโลก ควบคุมโลก และทำลายโลก คือกฎแห่งปฏิจจสมุปบาทหรืออิทัปปัจจยตานั่นเอง, โดยกฎเกณฑ์อันนี้โลกจึงเกิดขึ้นมา เรียกว่าพระเจ้าอิทัปปัจจยตาได้สร้างโลกขึ้นมา.

ถ้าจะถามว่าโลกนี้มันเกิดขึ้นมาได้อย่างไร? คนที่เชื่อพระเจ้าอย่างโน้น เขาก็ว่าพระเจ้าสร้าง; แต่เราพุทธบริษัทนี้

เราพูดตามพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้วสอนไว้ว่า กฎแห่งอิทัปปัจจยตา เป็นที่ออกมาแห่งสังขารทั้งหลายหรือโลกทั้งหลาย. เรามีพระเจ้ากับเขาด้วยเหมือนกัน แต่เป็นเพียงกฎของธรรมชาติที่เรียกว่า อิทัปปัจจยตาหรือปฏิจจสมุปบาท; ฉะนั้นปฏิจจสมุปบาทก็คือ พระเจ้าผู้สร้างโลก และควบคุมโลก และทำลายโลก.

เมื่อปัจจัยมันเปลี่ยนไปในทางตรงกันข้าม มันก็เกิดการทำลายโลกขึ้นมา; ฉะนั้นการทำลายโลก ก็คือการเกิดอย่างหนึ่งเหมือนกัน คือมันเกิดไปในฝ่ายตรงกันข้าม เกิดอาการทำลายโลกขึ้นมา. ที่แรกเกิดอาการสร้างโลก คือมีโลกขึ้นมา, แล้วโลกนี้ก็เปลี่ยนไป, แล้วโลกนี้ก็สิ้นสุดลง ปฏิจจสมุปบาทคือพระเจ้าผู้สร้างโลก ควบคุมโลก และทำลายโลก.

ฉะนั้นเราไม่ต้องทะเลาะกันกับศาสนาอื่น ว่าเรามีพระเจ้า แล้วเราไม่มีพระเจ้า, เขาหาว่าพระพุทธศาสนานี้ไม่ใช่ศาสนา เพราะว่าไม่มีพระเจ้า; เขาว่าเอาเอง ฝ่ายโน้นเขาว่าเอาเอง. เรารู้ไว้สำหรับพูดกับเขา ว่าเราก็มียะพระเจ้า แล้วเราก็เรียกว่า อิทัปปัจจยตา สร้างโลกเหมือนกัน, ควบคุมโลกเหมือนกัน, ทำลายโลกเหมือนกัน ปฏิจจสมุปบาทนั่นคือพระเจ้า. ตัวเราอะไรรองเรานี้ พระเจ้าสร้างมา ก็จริง พระเจ้าปฏิจจสมุปบาทสร้างมา แล้วทำให้เปลี่ยนไป ให้สิ้นสุดลง แล้วเกิดใหม่.

มีคำอีกคำหนึ่ง ที่เราจะพบต่อไปข้างหน้า คือคำว่าปฐมเหตุ โลกนี้มาจากอะไร? มาจากปฐมเหตุ. ก่อนแต่จะมีสิ่งทั้งหลายเหล่านี้ ที่เราเห็นอยู่นี้ มีอะไร? ก็คือมีปฐมเหตุ.

ปฐมเหตุ นั้นเขาก็เล็งถึงพระเจ้า พวกที่ถือพระเจ้า เขาก็ว่าพระเจ้าเป็นปฐมเหตุ ผู้สร้างสิ่งต่าง ๆ มา; แต่เราพุทธศาสนามีสติปัญญามีความรู้ มองเห็นอย่างนี้แล้วก็เห็นว่ากฎเกณฑ์แห่งอิทัปปัจจยดานั้นเป็นปฐมเหตุ. ถ้าพวกศาสนาอื่นเขาพูดถึงปฐมเหตุ เราก็บอกได้ทันทีว่า ฉันทิมิ คือกฎแห่งอิทัปปัจจยดาเป็นต้นเหตุ เป็นปฐมเหตุ ที่สิ่งต่าง ๆ มันจะออกมา, คลอดออกมา, คลอดออกมา, คลอดออกมาจากปฐมเหตุ คืออิทัปปัจจยดานั้น หรือจากปฏิจจสมุปบาทนั่นเอง.

ดูซิว่ามันเป็นอะไรบ้าง ปฏิจจสมุปบาทเป็นธรรมสัจของธรรมชาติ เป็นกฎแห่งเหตุและผล, เป็นสังขารทั้งหลายที่กำลังไหลเชี่ยวเป็นเกลียวไป, เป็นพระเจ้าที่สร้างโลก หรือเป็นปฐมเหตุที่ออกมาแห่งสิ่งทั้งปวง. ดูแล้วก็น่าสนุก ดูแล้วก็น่ารู้ ฉะนั้นอย่าเห็นว่าเป็นเรื่องที่ไม่น่ารู้ แล้วก็ไม่น่าสนใจ, นี่จะเกียจมากเกินไป ในสิ่งที่ควรจะรู้ก็ไม่ว่า.

เดี๋ยวนี้ก็บอกให้สักหน่อย ว่ามันจะเป็นเครื่องชี้ชวน หรือว่าช่วยกำลังใจ ว่าเห็นปฏิจจสมุปบาทนั่นแหละคือเห็น

พระพุทธเจ้า. ใครบ้างที่เป็นพุทธบริษัทแล้วจะไม่ชอบพระพุทธเจ้า, ไม่รักพระพุทธเจ้า, ไม่อยากเห็นพระพุทธเจ้า, ไม่อยากมีพระพุทธเจ้า. ถ้าเราอยากจะมีพระพุทธเจ้า จงมีความรู้เรื่องปฏิจจสมุปบาท แล้วนั่นแหละคือพระพุทธเจ้าที่จะอยู่กับเรา แล้วจะคุ้มครองเราไม่ให้เกิดมีความทุกข์ได้แต่ประการใด.

พระพุทธเจ้าท่านยังได้ตรัสไว้ ที่ควรจะสนใจอีกอย่างหนึ่งว่า เรื่องปฏิจจสมุปบาทนี้เป็นเบื้องต้นของพรหมจรรย์ เรียกว่า เป็นอาทิพรหมจรรย์; ถ้าไม่เข้าใจคำว่าอาทิพรหมจรรย์ก็จะบอกกันตรงๆ ว่า เป็นจุดตั้งต้นของพรหมจรรย์.

พรหมจรรย์ในที่นี้คือศาสนา, ศาสนาในที่นี้ก็คือ เรื่องศึกษาเล่าเรียนและเรื่องปฏิบัติ. การศึกษาปริยัติก็เป็นพรหมจรรย์ เป็นพรหมจรรย์แบบปริยัติ, แล้วการปฏิบัติพระศาสนานั้นก็เป็นพรหมจรรย์ คือเป็นพรหมจรรย์แบบปฏิบัติ. เพราะฉะนั้นเรามีอยู่ ๒ พรหมจรรย์ คือการศึกษาเล่าเรียนให้รู้จริง ก็เป็นการกระทำอย่างหนึ่ง, แล้วปฏิบัติให้เกิดผลขึ้นมาตามนั้น นี่ก็เป็นการปฏิบัติโดยตรง เป็นตัวพรหมจรรย์โดยแท้. นี่เป็นจุดตั้งต้นของพรหมจรรย์ คือว่าต้องเรียนเรื่องนี้และต้องปฏิบัติเรื่องนี้ เป็นจุดตั้งต้น.

เดี๋ยวนี้เราไปเรียนอะไรก็ไม่ว่า เอาอะไรมาเป็นจุดตั้งต้นก็

ไม่รู้; ในเมื่อพระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า เรื่องปฏิจจสมุปบาทนี้เป็นจุดตั้งต้นของพรหมจรรย์ ในแง่ของการเรียนก็ดี ในแง่ของการปฏิบัติก็ดี. จึงขอฝากท่านทั้งหลายไว้ว่า ต่อไปนี้จึงตั้งต้นการเรียนให้รู้ปฏิจจสมุปบาท เอาเรื่องปฏิจจสมุปบาทมาเป็นเรื่องตั้งต้นการเรียน, แล้วปฏิบัติปฏิจจสมุปบาทในฐานะเป็นการตั้งต้นของการปฏิบัติ.

พูดให้ฟังง่ายกว่านี้ก็คือ ถ้าเราจะเรียน เรื่องแรกที่เรควรเรียนที่สุด คือเรื่องปฏิจจสมุปบาท ตามพระพุทธเจ้าท่านตรัส; ที่นี้เราไปมัวเรียนเรื่องอื่น โดยคิดว่าเป็นเรื่องอื่น ไม่รู้จริงว่านี่เป็นเรื่องปฏิจจสมุปบาท มันก็ไกลออกไป. ฉะนั้นขอให้เรียนเรื่องปฏิจจสมุปบาท ที่แสดงว่าทุกข์เกิดขึ้นมาอย่างไร แล้วดับไปอย่างไร นั่นแหละจึงจะเป็นเบื้องต้นของพรหมจรรย์ในการเรียน.

ที่นี้ในการสอนก็เหมือนกัน ต้องตั้งต้นสอนเรื่องปฏิจจสมุปบาท จึงจะตรงตามพระพุทธประสงค์; นี้เราก็นสอนเรื่องอื่น บางทีก็สอนเรื่องพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ก่อนที่จะสอนเรื่องปฏิจจสมุปบาท. แต่พระพุทธเจ้าท่านไม่ตรัสอย่างนั้น เราพบในพระบาลีแล้วว่า อันนี้เป็นอาทิพรหมจรรย์ คือปฏิจจสมุปบาท, ถ้าเราจะสอน ขอให้เป็นเรื่องที่ควรตั้งต้นสอน มันก็ควรจะเป็นเรื่องปฏิจจสมุปบาท.

ทีนี้ถ้าเราจะเผยแผ่ให้กว้างขวางออกไป ยิ่งกว่าการสอนในห้องเรียน ก็ต้องเผยแผ่สิ่งที่เป็นเบื้องต้นของพรหมจรรย์ คือของศาสนา คือเผยแผ่เรื่องปฏิจจสมุปบาทออกไปทั่วโลก.

อาตมาเพิ่งสังเกตเห็น ว่าเรามันทำผิดกันมานานนักหนาแล้วในเรื่องนี้ ไม่ตั้งต้นเรียนเรื่องปฏิจจสมุปบาท, ไม่ตั้งต้นสอนเรื่องปฏิจจสมุปบาท, ไม่ตั้งต้นปฏิบัติเรื่องปฏิจจสมุปบาท, ไม่เผยแผ่เรื่องปฏิจจสมุปบาท ก็เลยเสียเวลากันยกใหญ่ ทั้งในหมู่คนไทยกันเอง และทั้งชาวต่างประเทศที่มาขอศึกษาพระพุทธศาสนา เราไปยื่นอะไรให้เขาเล่าเรียน จนมันเพื่อไปหมด.

เดี๋ยวนี้พบว่า ถ้าจะให้ชาวต่างประเทศเขารู้พุทธศาสนาแล้ว จงตั้งต้นสอนเรื่อง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจนี้, แล้วมันคู่กับรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะข้างนอก. มันถึงกันเข้าแล้วมันเกิดวิญญาน, เกิดผัสสะ, เกิดเวทนา, เกิดตัณหา, เกิดอุปาทาน, เกิดภพ, เกิดชาติ, เกิดความทุกข์. นี่คือเรื่องที่จะต้องเรียนเป็นเรื่องแรก เรื่องลูกตาที่เห็นรูป, เรื่องหูที่ได้ยินเสียง แล้วมันทำงานของมันเป็นอย่างไรร จนมันเกิดความทุกข์ขึ้นมาได้.

ถ้าสอนกันอย่างนี้แล้ว ในเวลาอันสั้น เขาจะรู้หัวใจของพระพุทธศาสนา คือปฏิจจสมุปบาท, รู้จักพระพุทธเจ้าตัวจริง พระองค์จริง, รู้จักพระธรรมพระองค์จริง, รู้จักพระสงฆ์ คือผู้

ปฏิบัติในเรื่องนี้ ซึ่งเป็นพระสงฆ์พระองค์จริง, แล้วรู้ทุกเรื่องในพุทธศาสนา รู้หมดเลย ด้วยการตั้งต้นสอนเรื่องปฏิจจสมุปบาท. เรื่องตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไปได้รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ัมมารมณฺ์ ปรุจเป็นวิญญาน เป็นผัสสะ เป็นเวทนา เป็นกิเลส ตัณหา จนเกิดทุกข์ มันมีอยู่เท่านั้น เรื่องมันมีเท่านั้น.

พุทธศาสนาไม่ต้องการสอนเรื่องอื่น อย่างที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า เราบัญญัติพูดกันแต่เรื่องทุกข์กับเรื่องความดับทุกข์เท่านั้น เรื่องอื่นไม่พูด, เรื่องทุกข์กับดับทุกข์คือเรื่องปฏิจจสมุปบาท.

สรุปความว่า เบื้องต้นของศาสนาหรือพรหมจรรย์นั้น มันคือเรื่องปฏิจจสมุปบาท ทั้งในแง่ของปริยัติก็ดี ในแง่ของปฏิบัติก็ดี; ถ้าเรียนจงเริ่มเรียนเรื่องปฏิจจสมุปบาท, ถ้าปฏิบัติจงเริ่มปฏิบัติเรื่องปฏิจจสมุปบาท แล้วก็จะถึงหัวใจของพุทธศาสนา แล้วจะมีพระพุทธเจ้าอยู่กับเรา. โดยหลักพระบาลีที่ว่า ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นปฏิจจสมุปบาท ผู้ใดเห็นปฏิจจสมุปบาท ผู้นั้นเห็นธรรม, ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นเห็นธรรม นอกนั้นไม่มี.

นี่คงจะเป็นเรื่องก้าวหน้าหรือเลื่อนชั้น อย่างรุนแรงที่สุดเร็วที่สุด ขอให้ไปคิดดู. เราพร่ำที่จะมีการเลื่อนชั้น หรือมีการ

ก้าวหน้ากันอยู่ทุกวัน, วันนี้ก็พูดมากที่สุด เรื่องการเลื่อนชั้น หรือการก้าวหน้า แล้วไม่มีเรื่องอะไรดีกว่านี้ คือเอาเรื่องปฏิจจสมุปบาท มาทำให้เข้าใจ จะเป็นการก้าวหน้าเลื่อนชั้นอย่างใหญ่หลวง.

นี่ตกลงตามนี้ ก็จะได้ดูให้ละเอียดกันต่อไปอีก ว่าใน ส่วนปริยัติก็เรื่องปฏิจจสมุปบาท, ในส่วนปฏิบัติก็ต้องเรื่อง ปฏิจจสมุปบาท, ถ้าเกิดเป็นผลขึ้นมา ก็ต้องเป็นผลของการ ปฏิบัติปฏิจจสมุปบาทนั้น โดยถูกต้อง.

เฮ้, ที่นี้ดูเรื่องปริยัติกันก่อน ปริยัติก็คือเรื่องเรียน แล้วก็เรื่องสอน เรื่องจำ เรื่องเข้าใจ ไปตามแบบของการศึกษาเล่าเรียน, นี่เราเรียกว่าเรื่องปริยัติ. เดียวนี้เราเรียนหรือสอนเรื่อง ปฏิจจสมุปบาทกันอยู่แต่ในแบบภาษาคน คือแบบที่มีอรรถา ต์วตน เวียนว่ายตายเกิด เป็นอรรถาตว์ตน. อย่างนั้นมัน แบบหนึ่ง เป็นแบบตามที่ได้กล่าวไว้ในอรรถกถาทั้งหลาย ซึ่ง พระอรรถกถาจารย์ช่วยทำให้ ช่วยทำขึ้น ให้เหมาะสมแก่ผู้ที่ยัง ยึดถืออรรถาตว์ตน ก็ต้องมีอรรถาตว์ตนเป็นตัวกูของกู, แล้วก็ หวังที่จะดี หวังที่จะได้ มีตัวตนเป็นผู้ได้ มีตัวตนเป็นผู้ดี อย่างนี้ เขาก็สอนปฏิจจสมุปบาทกันไปแบบหนึ่ง เรียกว่าภาษาคน มีตัว ตน ตามที่อรรถกถาจารย์ช่วยอธิบายให้.

ที่นี้อีกแบบหนึ่ง ก็คือแบบที่มีอยู่ในพระบาลีในพระไตรปิฎก ที่อยู่ในรูปของพระพุทธรูทวณะ มั่นกลบตรงกันข้ามไปแบบหนึ่ง เป็นภาษาธรรม. คือเรื่องปฏิจจสมุปบาทนี้ จะเปิดเผยให้รู้ว่า ไม่มีตัวตน ไม่มีคน, ไม่มีตัวกูผู้ได้ผู้เสีย ไม่มีตัวกูที่เวียนว่ายตายเกิดชนิดที่เข้าโลงแล้วไปเกิด ชนิดที่เข้าโลงแล้วไปเกิด อันไม่มีสิ้นสุด; แต่บอกให้รู้ว่า มันตายเกิด ตายเกิดอยู่ในใจ เมื่อใดเกิดตัวกูก็เป็นเกิด เมื่อใดความรู้สึกว่าตัวกูหายไป มันก็เป็นตาย.

แล้วมันเกิดตาย, เกิดตาย, เกิดตายวันหนึ่งไม่รู้กี่ครั้ง ไม่รู้กี่สิบครั้ง ถ้ามันเกิดแก่่ง คือคนมันมีกิเลสมาก มันก็เกิดแก่่ง มีตัวกูบ่อย; อย่างนี้ก็เรียกว่าปฏิจจสมุปบาทในภาษาธรรม มีอยู่เต็มไปหมดในพระบาลี ในรูปพระพุทธรูทวณะ มันมีอยู่สองแบบอย่างนี้.

ในแบบแรกก็ให้กลัวบาป เพื่อตัวกูจะได้ดี, แล้วเมื่อดีหนักเข้าๆ ก็ยังเห็นว่า มีตัวกูนี้ไม่ไหว มันหนักเหลือเกิน, ไร้ดีนี้ก็ไม่ไหว มันปรุงแต่งเรื่อย เหมือนกับถูกเช็ดอยู่เรื่อย. เราจะขึ้นพ้นดี พ้นตัวกูกันเสียที ก็เลยมาศึกษาปฏิจจสมุปบาทแบบที่เป็นภาษาธรรม ที่แท้จริงยิ่งกว่า ที่กำลังพูดอยู่นี้. คือที่กำลังพูดอยู่ว่า ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นปฏิจจสมุปบาท ผู้ใดเห็น

ปฏิเสธสมุปบาท ผู้นั้นเห็นธรรม คือเห็นปฏิเสธสมุปบาทชนิดที่ไม่ต้องมีตัวกู ไม่ต้องมีตัวตน. เห็นเป็นธรรมชาติ เป็นไปตามเหตุตามปัจจัย จะเป็น ดิน น้ำ ลม ไฟ ที่ประกอบกันขึ้นเป็นร่างกายนี้ ก็เป็นสักว่าธรรมชาติ ตามกฎของปฏิเสธสมุปบาท, จะเป็นเรื่องจิตใจความคิดนึกในกายนี้ ก็เป็นไปตามกฎของปฏิเสธสมุปบาท หาตัวตนไม่พบ สมกับที่กล่าวไว้ว่า เรื่องปฏิเสธสมุปบาทนั้น มีขึ้นมาเพื่อจะให้หมดความสำคัญผิด คิดเห็นว่าเป็นตัวตน.

นี้เรียกว่า มั่นมียอยู่ ๒ แบบ เราต้องรู้จักใช้ปฏิเสธสมุปบาทให้ถูกแก่บุคคล ให้ถูกแก่ระดับของบุคคล ถ้ามีตัวตนอยู่ ก็ให้แบบนี้ไป, ถ้าเบื่อตัวตน จี้เกียจมีตัวตนแล้ว ก็ให้อีกแบบหนึ่ง เพื่อจะได้ทำให้มันหมดตัวตนเสียสักที.

นี่เราจะต้องสอนกันเสียใหม่ ให้เข้าใจถูกต้องทั้ง ๒ แบบ โดยที่ไม่ต้องขัดกัน, ให้เข้าใจปฏิเสธสมุปบาททุกรูปแบบ ที่ได้ตรัสไว้ต่าง ๆ กัน แต่ใจความเหมือนกันอยู่ว่า อาศัยกันแล้วเกิดขึ้น อาศัยกันแล้วเกิดขึ้น. จะเป็นแบบที่มีตัวตน หรือแบบที่ไม่มีตัวตน มันก็มีหลักอย่างนี้ทั้งนั้น อาศัยกันแล้วเกิดขึ้น อาศัยกันแล้วเกิดขึ้น ชั่วก็เป็นอย่างนั้น ดีก็เป็นอย่างนั้น, จะให้พ้นตีพ้นชั่วไป ก็ต้องปฏิบัติให้ถูกหลักเกณฑ์อันนี้.

นี้เรียกว่าสวนปริยัติ ศึกษาเล่าเรียน สอนกันอยู่ในโรงร่ำ

โรงเรียนนี้ มันยังมีเพียงครึ่งเดียว ครึ่งเดียวในเรื่องมีตัวตน
 แล้วก็อยากดี แล้วก็ไปตายด้านตันอยู่เพียงเท่านั้น. เมื่อตัวตน
 หรือความดีมันรบกวนหนักเข้า ก็ไม่รู้จะออกไปทางไหน ก็ต้อง
 นั่งร้องไห้เพราะตัวกู นั่งร้องไห้เพราะความดีนั้นก็มีอยู่ทั่วไป. นี่
 เรียกว่าผ่านความชั่วมาแล้ว มาติดอยู่ที่ความดี; ถ้าต้องการ
 จะไปเหนือมันอีก ก็ต้องใช้ปฏิจสมุปปาตที่ถูกต้อง ที่เป็น
 ภาษာธรรมแท้ ที่จะทำลายตัวตนเสียได้; นี่ส่วนปริยัติ.

ที่นี้ส่วนปฏิบัติ จะปฏิบัติกันอย่างไร? ขอใช้คำว่าดู ๆ ๆ
 ไม่ต้องทำอื่น อย่าไปทำอื่น, อย่าไปคิดอย่าไปนึกเอาเอง อย่า
 ไปเดาเอาเอง อย่าไปทำอะไรทำนองนั้น ดู ๆ ๆ ดูที่เนื้อที่ตัว ที่
 ร่างกาย ที่จิตใจ ที่ดิน ที่น้ำ ที่ลม ที่ไฟ ที่อากาศ ๓๒ หรือ
 อะไรทุกอย่างที่มันจะให้ดูได้ในร่างกายนี้. ดู ๆ ๆ ไม่ทำอย่างอื่น
 ไม่ให้ทำอย่างอื่น, แล้วก็จะเห็น ดูให้เห็น แล้วก็จะเห็น แล้ว
 จะเข้าใจ แล้วก็จะเห็นชัดแจ้ง: คือมันเป็นอยู่ในร่างกายนี้ ใน
 ร่างกายที่ยาวประมาณวาหนึ่งนี้ ที่ยังเป็น ๆ คือยังไม่ตายนี้ ว่า
 มันมีอะไรบ้าง เดี่ยวก็จะเห็นเป็นลำดับไปตามกฎเกณฑ์ของ
 ปฏิจสมุปปาต คือเห็นว่าความทุกข์มันเกิดขึ้นอย่างไร, มัน
 มาอย่างไร จนตลอดสาย จนเกิดความทุกข์ขึ้นมา.

เดี๋ยวนี้เราไม่มีความทุกข์ใช่ไหม? แต่พอความทุกข์มัน

จะเกิดขึ้นมาในใจ มันเกิดอย่างไร, มันไปอาศัยอะไร? นี่เรียกว่า
ทุกข์เกิดขึ้นอย่างไร มีความทุกข์ทรมานกันอย่างไร; ไม่ใช่หลังจาก
ตายแล้ว ที่นี้และเดี๋ยวนี้ มันยังมีความทุกข์มารบกวนอยู่เสมอ
ทำผิดเมื่อไร โง่ไปเมื่อไร เผลอไปเมื่อไร ความทุกข์ มันจะเกิดขึ้น.

มันเกิดขึ้นเมื่อไร? และตามที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสบอก
เหมือนที่ท่านเอาไว้ท่องเล่นเอง ว่า ตา รูป อาศัยกันแล้ว เกิด
จักขุวิญญาณ คือการเห็นทางตา, ๓ ประการนี้มาถึงกันเข้าดีแล้ว
เรียกว่าผัสสะ คือ ตา กับ รูป และการเห็นทางตา มาถึงกัน
เข้าแล้ว เรียกว่าผัสสะ.

มีผัสสะแล้วก็มีความรู้สึกสบายหรือไม่สบาย ชอบใจ
หรือไม่ชอบใจ ไปตามเรื่องของผัสสะนั้น. ถ้าตอนนี้ไม่อยู่ตาม
เดิม ไม่มีความรู้ของพระพุทธเจ้าเข้ามาช่วยแทรกแซงชี้แจงแล้ว
เวทนานั้นก็จะทำให้เกิดความอยาก คือตัณหาอยากอย่างนั้น
อยากอย่างนี้ สมตามอาการของเวทนา. ถ้าว่าเวทนาให้ความ
เอร็ดอร่อย ยินดีน่าพอใจ มันก็เกิดตัณหาประเภทอยากได้, ถ้า
มันตรงกันข้าม คือไม่อร่อย ไม่สนุก มันก็เกิดตัณหาประเภทตรง
กันข้าม คือตัณหาที่อยากจะทำลาย.

ถ้าอยากได้ในทางกาม ก็เป็นกามตัณหา, ถ้าอยากได้ใน
ทางที่จะเป็นนั่นเป็นนี่ มันก็เป็นภวตัณหา, ถ้าอยากได้ในทางที่

จะไม่ให้เป็นอย่างนั้นไม่ให้เป็นอย่างนี้ กระทั่งอยากตายเสีย นี่ก็
เป็นวิภวตัณหา มันก็มีอยู่ ๓ ตัณหา คือกามตัณหา อยากใน
ทางกาม, ภวตัณหา อยากเป็นนั่นเป็นนี่, วิภวตัณหา อยากไม่
เป็นนั่นอยากไม่เป็นอย่างนี้ นี่แล้วแต่เวทนามันจะส่งให้เกิดตัณหานี้
อย่างไร.

วันหนึ่งคืนหนึ่งจะมีแต่อย่างนี้ มีอยู่ที่ทุกคน แล้วคนก็
ไม่ดู ว่ามันมีอยู่อย่างนี้ มันก็เผลอรู้จักสิ่งที่เรียกว่าตัณหา มันก็เผลอ
สมน้ำหน้ามัน คนที่มันไม่อยากจะดูไม่อยากจะสังเกต ทั้งที่มันมี
เวทนามีตัณหาอยู่ตลอดเวลา. นี่ไปดูเสียใหม่ให้รู้จักว่า เวทนา
เป็นอย่างไร, แล้วเกิดตัณหาชนิดไหน? ไม่ต้องไปดูที่ไหน ดูที่
มันเกิดขึ้นแก่จิตใจ.

มีตัณหาคือความอยากอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว เป็นความ
รู้สึกเท่านั้นแหละ มันรู้สึกอยากเท่านั้นแหละ พอหลังจากนั้น
แล้วมันจะรู้สึกโง่งขึ้นมามากขึ้นอีกทีหนึ่ง ว่ามีตัวกู้อยาก ตัวกูจะได้ ตัว
กูจะต้องเอามาเป็นของกู. อะไรๆ มันก็เท่าเดิมนั่นแหละ แต่
ความรู้สึกมันเปลี่ยนไป เดี่ยวนี้รู้สึกเป็นตัวกูผู้อยาก ตัวกูจะเอา
มาเป็นของกู. อย่างนี้เขาเรียกว่า อุปาทาน คือความยึดมั่นถือ
มั่น; ตัณหาคือความอยาก เป็นเหตุให้เกิดอุปาทาน อุปาทานเกิด
มาจากตัณหา.

มีความยึดถืออย่างนี้แล้ว ความรู้สึกมันเดินต่อไป ถึงกับ
ว่าจะเป็นตัวกูที่สมบูรณ์ขึ้นมา ก็เรียกว่าภพ. ตัวกูอยากในกาม
เป็นกามภพ, ตัวกูอยากในรูปล้วนๆ ไม่เป็นกาม ก็เป็นรูปภพ,
อยากในทางที่ไม่มีรูป ก็เป็นอรุภพเป็นต้น แล้วแต่ว่าจะยึดถือ
กันในรูปแบบไหน.

พอภพแล้วก็ป็นชาติ คือตัวกูที่สมบูรณ์ มันออกฤทธิ์
ออกเดช ออกทำออกทางมาแล้ว, มันยึดมันถือมันถึงที่สุดแล้ว
มันก็จะมีความทุกข์ มาจากสิ่งต่างๆ ที่มีอยู่รอบๆ ด้าน ที่เข้า
มาเกี่ยวข้องด้วย. ความเกิดเป็นทุกข์ ความแก่เป็นทุกข์ ความ
ตายเป็นทุกข์ เพราะมันไม่รู้จักสิ่งเหล่านั้น มันมีปัญหาแก่สิ่ง
เหล่านั้น มันก็เป็นทุกข์. สรุปลแล้วมันไม่ได้พอใจ มันเป็นทุกข์,
มันไปยึดมันส่วนนั้นส่วนนี้ ที่เป็นความรู้สึกของจิตใจ แล้วก็ป็น
ทุกข์ ที่เราสวดว่า ปัญฺจุปาทานักขันธา ทุกขา อุปาทานใน
เบญจขันธ์เป็นตัวทุกข์; นี่ทุกข์เกิดขึ้นอย่างนี้.

นี่คนโดยมากเห็นมันลึกเกินไป, มันจู้จี้เกินไป, มันอะไร
ก็ไม่วู้ ไม่อยากจะสนใจ; แต่ปากก็สวดมนต์ตะโกนโหวกๆ อยู่
ทุกเช้าๆ ว่า รูปัง อนัตตา เวทนา อนัตตา อะไรก็ตาม, แล้ว
ว่าความทุกข์ทั้งหลายนั้น สังขิตเตนะ ปัญฺจุปาทานักขันธา ทุกขา
สรุปลแล้วยึดมันในเบญจขันธ์เป็นตัวทุกข์อย่างนี้. มันว่ากันเปล่าๆ

มันเป็นความจริงที่สุด แต่มันว่ากันเปล่าๆ ด้วยปาก แล้วไม่รู้ว่ามันเป็นความจริงอย่างไร.

นี่ขอให้ไปดูให้ดี ดูข้างใน ไม่ต้องดูข้างนอก, ดูที่กาย ที่ใจ ที่ความรู้สึกที่เกิดขึ้นเป็นลำดับๆ นั้นแหละคือปฏิจจสมุปบาท ตรงตามความหมายของคำๆ นั้น. ว่ามีตากับรูปเป็นปัจจัย มันก็เกิดการเห็นทางตา คือจักขุวิญญาณ, ๓ อย่าง ๓ ประการนี้ มีครบถ้วนแล้ว เป็นปัจจัยให้มีสิ่งที่เรียกว่าผัสสะ, ผัสสะมีแล้ว เป็นปัจจัยให้เกิดเวทนา, เวทนาเป็นปัจจัยให้เกิดตัณหา, ตัณหาเป็นปัจจัยให้เกิดอุปาทาน, มีอุปาทานเป็นปัจจัยให้เกิดภพ ภพให้เกิดชาติ, ชาติให้เกิดทุกข์ทั้งปวง.

ดูดยหลังอีกทีว่า ทุกข์ทั้งปวงมันอาศัยชาติ เพราะมีชาติจึงมีทุกข์ เพราะมีสิ่งนี้ๆ สิ่งนี้ๆ จึงเกิดขึ้น ก็คือเพราะมีชาติ มันจึงเกิดความทุกข์. ที่นี้ทำไมจึงมีชาติ? ก็เพราะมีภพ คือความสมบูรณ์แห่งความรู้สึก ที่มันจะเป็นตัวกูของกูออกมาข้างนอกนี้ มันมีภพ เพราะมีภพเป็นปัจจัยจึงมีชาติ, ชาติได้อาศัยภพแล้วจึงเกิดขึ้น นั่นคืออิทัปปัจจยตา คือปฏิจจสมุปบาท เป็นลำดับๆ มา. ภพมีเพราะอุปาทาน อุปาทานเป็นปัจจัยจึงมีภพ ภพนี้ได้อาศัยอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีขึ้นมา, อุปาทานนี้มาจากตัณหา คือความอยาก, อย่างเดียวกันอีกแหละ ตัณหาความ

อยากก็มาจากเวทนา คือความรู้สึกสุขหรือทุกข์, เวทนาก็มาจากผัสสะ, ผัสสะก็มาจากการกระทบระหว่างวิญญาณกับรูปและตา เป็นเรื่องทางตา.

เรื่องทางหูก็อย่างเดียวกันอีก, เรื่องทางจมูกก็อย่างเดียวกัน, เรื่องทางลิ้นก็อย่างเดียวกัน, เรื่องทางเนื้อหนังสัมผัสนี้ก็อย่างเดียวกัน, กระทั่งเรื่องจิตคิดนึกเอาเองอยู่ข้างในก็อย่างเดียวกัน. ก็เลยกลายเป็น ๖ เรื่อง มีลักษณะอย่างเดียวกันต่างกันแต่เพียงว่า มันเกิดตั้งต้นที่ตรงไหน คือที่ตา หรือที่หู หรือที่จมูก หรือที่ลิ้น หรือที่ผิวหนัง หรือที่ในใจ. นี่คือเรื่องปฏิจกสมุปบาท เต็มอัดอยู่ในตัวคนแต่ละคน ทุกกระเบียดนิ้วของร่างกายและจิตใจ. ทำไมไม่ดู, ทำไมว่าไม่รู้อยู่ที่ไหน มันลึกเกินไป อย่างนี้เป็นต้น. นี่ข้อแรกก็คือว่า ดูให้เห็นชัดว่า ทุกข์นี้เกิดขึ้นอย่างไร เป็นไปจนตลอดสาย.

เฮ้, ที่นี้เรื่องถัดไป แ่งที่ ๒ ก็ดูว่า ทุกข์ได้ตั้งขึ้นแล้วดับลงอย่างไร ตรงไหน? ทุกข์ตั้งขึ้นแล้วจะดับลงได้ ก็เพราะว่ามีสติมาทันที่เวทนา หรือที่ตัณหา, แต่ตามที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้ ทั่วๆ ไปแล้วท่านตรัสที่ตัณหา เกิดสติมาทันดับตัณหานั้นลงไปได้ ก็ไม่เกิดอุปทาน ไม่เกิดภพ ไม่เกิดชาติ ไม่เกิดทุกข์.

บางคนนั่งง่วง ฟังไม่ค่อยเข้าใจ ก็จะทบทวนใหม่ว่า ตากับรูป อาศัยกันแล้ว เกิดการเห็นทางตา คือ จักขุวิญญาณ, ๓ ประการนี้ คือ ตากับรูป กับจักขุวิญญาณปรุ่กันแล้ว ก็เรียกว่าผัสสะ คือการกระทบทางตา, ผัสสะนี้เป็นปัจจัยให้เกิดเวทนา คือความรู้สึกจากการที่ได้สัมผัสทางตานั่น ว่าสวยหรือไม่สวย ว่าน่ารักหรือไม่น่ารักเป็นต้น, แล้วก็เกิดตัณหา ถ้าน่ารักก็เกิดตัณหาอย่างหนึ่ง ถ้าน่าเกลียดน่าชังก็เกิดตัณหาอีกอย่างหนึ่ง.

ตรงนี้ถ้าสติมาทัน กระแสแห่งความทุกข์จะหยุด คือ ตัณหาจะดับลง ถ้าสติมาทัน. เอาความรู้ที่ถูกต้องของปฏิจจสมุปบาทมา รู้ว่านี่มันเป็นเพียงเวทนา นี่เป็นเพียงการกระทบทางตาเป็นต้น ไม่มีอะไรที่เป็นสาระเลย ตัณหาก็หยุดชะงัก คือ หยุดอยาก, พอหยุดอยากก็ไม่มีอุปาทาน ไม่มีภพ ไม่มีชาติ.

กระแสแห่งความทุกข์มาสะดุดหยุดลงตรงที่การเกิดแห่งตัณหา แล้วตัณหานั้นถูกทำลายไป. นี่ปฏิจจสมุปบาทฝ่ายที่ทุกข์มันจะดับลง เพราะว่ามันมีความรู้เกิดขึ้นทันทั่วทั้งที่ที่ตรงความรู้สึกอยาก ที่เรียกกันว่าตัณหานั่นเอง.

ข้อนี้คือข้อที่ว่าทุกข์เกิดขึ้นแล้วตั้งขึ้นแล้ว มันดับลงไป กลางสายได้อย่างไร คือมันไม่เป็นไปจนถึงกับเกิดทุกข์โดยสมบูรณ์. ที่เราได้เห็นรูป ได้ฟังเสียง ได้อะไรก็ตาม ถ้าเรา

ฉลาดทันเวลาแล้ว มันจะไม่ไปถึงกับไปนั่งร้องไห้โฮอยู่, มันนึกได้ก่อนหน้านั้น แล้วมันสลัดออกไปเสียได้จากจิตใจ ไม่ต้องมีความทุกข์ มันหยุดทุกข์, มันจะหัวเราะได้ หัวเราะเยาะได้ ว่ากูก็ไม่ได้ทุกข์กับมึง มันเป็นเรื่องโง่เขลา.

นี่รู้จักทำให้ปฏิเสธสมุปบาทฝ่ายเกิดทุกข์ เกิดความทุกข์ มันสะกดหยุดลงเสียกลางคัน ตามกฎเกณฑ์ของปฏิเสธสมุปบาท ไม่มีใครทำได้นอกจากกฎเกณฑ์ของมัน, คนต้องทำให้ถูกกฎเกณฑ์ของมัน คนจะว่าเอาเองไม่ได้ คนต้องทำให้ถูกกฎเกณฑ์ของมัน ความทุกข์จึงจะดับลงไปที่กลางสาย.

แล้วที่นี้ก็ดูต่อไปอีก ดูๆๆ ที่ว่าดูให้เห็น ให้เข้าใจ ให้เห็นชัดออกไปอีก เป็นอันดับที่ ๓ จนเห็นว่า ทุกข์ไม่อาจจะก่อขึ้นโดยวิธีใด, นี่เราจะไม่ให้ความทุกข์ก่อขึ้นได้โดยวิธีใด? ก็พบว่า เพราะมีสติอยู่ตลอดเวลา ถ้าเกิดตาเห็นรูปก็มีสติ, เกิดผัสสะในรูปนั้นแล้วก็มีสติ, เกิดเวทนาก็มีสติ, ถ้ามีสติแล้วก็ไม่เกิดตัณหา; ฉะนั้นสติจะป้องกันให้ความทุกข์ไม่เกิด ไม่ก่อไม่ตั้งขึ้นมา.

ถ้าเรามีสติในการเห็นรูป ตั้งแต่เมื่อมีการเห็นรูป แล้วความทุกข์ไม่มีทางที่จะก่อตัว. พอเราเพลินมันก็มีการก่อ แล้วไปรู้ทันกันตรงตัณหา แล้วทำลายเสียที่ตรงนั้น ความทุกข์ก็ไม่ถึง

ที่สุด คือไม่เกิดความทุกข์โดยสมบูรณ์. นี่เป็นเรื่องที่ ๓ นะ จะ
เพื่อนกันหมดหรืออย่างไร ก็ลองทบทวนดูใหม่.

ว่าดูๆ เห็นเข้าใจเห็นชัดว่า ความทุกข์เกิดขึ้น
อย่างไร นี่ข้อหนึ่ง, แล้วดูๆ เห็นชัดว่า ความทุกข์นี้จะไป
สะกดหยุดตรงกลางคัน โดยไม่ต้องเกิดขึ้นโดยสมบูรณ์นั้น
เป็นอย่างไร นี่ข้อหนึ่ง, แล้วทำอย่างไรจะป้องกันได้ ไม่มี
ทางก่อกำขึ้นมาได้เลย ไม่ก่อกำหวอดก่อกำเชื้ออะไรได้เลย ก็
เพราะมีสติ.

ที่นี้ปัญหาต่อไป มันก็คงจะมีว่า ทำอย่างไรจึงจะมีสติ?
นี่เป็นเรื่องการปฏิบัติยิ่งขึ้นไป ก็ปฏิบัติระเบียบปฏิบัติทั้งหลาย
ที่เขาจัดไว้สำหรับเพื่อให้มีสติ ที่เขาเรียกกันว่าสติปัฏฐาน
อานาปานสติ ปฏิบัติแล้วทำให้มีสติ. ฉะนั้นก็ไปหัดอานาปานสติ
หัดสติปัฏฐานให้ถูกวิธีถูกแบบนะ มันมีมากแบบ หลอกๆ กันก็มี,
เอาตามที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้อย่างไร แล้วปฏิบัติให้ถูกต้อง ไม่
เท่าไรก็จะเป็นคนมีสติเพียงพอ รวดเร็ว ทันเวลา ทันควัน. พอ
สักว่าตากระทบรูป สติมาแล้ว พอปฏิบัติได้ดี มันจะเป็นอย่างไร
นั้น, อย่างซ้าก็เพียงสักว่าเกิดคันหาขึ้นมาแล้วสติมาทัน จึงหยุด
กระแสแห่งคันหาเสียได้.

นี่เป็นเครื่องกำหนดได้เป็นมาตรฐานว่า ถ้าประพจน์เรื่อง

สติได้จริง ก็มีสติพอที่จะหักห้ามกระแสแห่งความทุกข์ จะปิดกั้นกระแสแห่งความทุกข์ ไม่ให้ความทุกข์ก่อตัวขึ้นมา, หรือว่า ก่อไปได้ครั้งหนึ่งก็ทำลายให้สูญหายไป. นี่เรามีสติโดยการฝึกสติ โดยเฉพาะสติปัฏฐานในรูปที่ถูกต้อง ที่เรียกว่าอานาปานสติ ก็ได้.

ทีนี้ก็มีสติต่อไปให้ทันใช้สติ มีสติสำหรับใช้ แล้วยังมีสติให้ทันสำหรับจะใช้สตินั้นอีกทีหนึ่ง; พังดูแล้วก็น่าหวั ความจริงมันเป็นอย่างนั้น เราต้องมีสติในการที่จะใช้สตินั้นอีกทีหนึ่ง นี่คือความไม่ประมาทการที่มีสติ ในการใช้สติ.

ทีนี้เพื่อให้มันไม่ค่อยเพลอสติ เราก็รู้จักละอายกันเสียบ้าง, อย่าเป็นคนไม่รู้จักละอายกันเสียเลย ถ้าเพลอสติเมื่อไร แล้วก็ให้ละอายๆ ละอายอย่างยิ่ง ไม่มีอะไรที่น่าละอายกว่านี้. ความน่าละอายทั้งหลาย ก็มาจากการเพลอสติทั้งนั้น เพลอสติแล้วไปทำสิ่งที่น่าอายเกิดขึ้น ตามถนนหนทางก็ได้; ถ้ามีสติแล้วมันเป็นไปไม่ได้.

ฉะนั้นเราละอายไว้ให้มาก ในการที่จะเพลอสติ แล้วความละอายนั้นมันจะช่วยคุ้มครอง ไม่ให้เพลอสติได้ง่ายนัก, แล้วเราก็ฝึกสติมาเป็นอย่างดีแล้ว แล้วก็เราฝึกสติในการใช้สติมาเป็นอย่างดีอีกด้วย. มันหลายชั้นช่วยกันอย่างนี้แล้ว มันก็มีสติได้,

ก็มีสติได้ในขณะของปฏิจจสมุปบาทที่จะเกิดความทุกข์ ก็กันกระแสนี้ได้. เราก็รู้จักปฏิจจสมุปบาทอันนี้ดี จนเป็นไปในความดับทุกข์ ไม่ใช่ปฏิจจสมุปบาทฝ่ายเกิดทุกข์ แต่เป็นปฏิจจสมุปบาทฝ่ายที่ดับทุกข์ และกันไม่ให้ทุกข์ก่อตัวขึ้นมาได้.

นี่ดู สรุปความให้ดูว่า มันเป็นอย่างไร มันจะเป็นพระพุทธรเจ้าได้ไหม, การรู้เห็นปฏิจจสมุปบาทโดยสมบูรณ์ คือป้องกันความทุกข์ไม่ให้ก่อตัวขึ้นมาได้ นี่จะเป็นพระพุทธรเจ้าได้ไหม?

จิตที่เห็นปฏิจจสมุปบาท คือเห็นพระพุทธรเจ้า กระทั่งว่าเป็นพระพุทธรเจ้าได้เอง. ถ้ารู้เห็นอันนี้อยู่ตลอดเวลา เราก็เป็นพระพุทธรเจ้า ในลักษณะที่รู้ว่ารู้ตามพระพุทธรเจ้า เช่นเป็นพระอรหันต์อย่างนี้ เขาก็เรียกว่า พุทธะเหมือนกัน ตื่นจากหลับคือกิเลสแล้วเหมือนกัน; แต่ไม่เป็น *สัมมาสัมพุทธะ* เพราะไม่ได้รู้เอง ไม่ได้ใคร่รู้เอง ต้องรู้ตามพระพุทธรเจ้า จึงเป็น *อนุพุทธะ* รู้ตามพระพุทธรเจ้า.

นี่เพราะอำนาจของความรู้ปฏิจจสมุปบาท, แล้วก็ปฏิบัติได้ คือมีสติทันควัน ต่อกระแสแห่งปฏิจจสมุปบาท, มีสติอยู่ตลอดเวลา ความทุกข์เกิดขึ้นไม่ได้ ปีแล้วปีเล่า ปีแล้วปีเล่า จนกระทั่งตายโดยทางร่างกาย ก็ไม่มีความทุกข์, อยู่อย่างนั้นก็ไม่มีความทุกข์ จะตายลงไปก็ไม่มีความทุกข์ มันมีสติรู้เท่าทันเรื่อง

ความทุกข์; นั่นคือความรู้เรื่องปฏิจจสมุปบาท.

ที่นี้จะพูดต่อไปสักหน่อยให้มันจบเรื่องก็คือเรื่องอานิสงส์ของปฏิจจสมุปบาท. ถ้าเรารู้ปฏิจจสมุปบาท จะมีอานิสงส์เหลือประมาณ แต่สรุปแล้วก็คือไม่เกิดทุกข์, แต่ถ้าไปดูกันโดยรายละเอียดแล้วมันมาก ตัวอย่างเช่นว่า ถ้ารู้ปฏิจจสมุปบาทก็ไม่เกิดมิจฉาทิฎฐิอย่างใดหมด.

ไม่เกิดมิจฉาทิฎฐิว่าเที่ยงหรือว่าขาดสูญ. ถ้าเห็นว่าเที่ยงอย่างไรเป็นอย่างนั้น อย่างเป็นอย่างนั้น ตายแล้วก็เป็นอย่างนั้น อะไรอย่างนี้ เขาเรียกว่าสัสสตทิฎฐิ ความเห็นว่าเที่ยง. คนมันโง่ มันไม่รู้ปฏิจจสมุปบาท ถ้ารู้ปฏิจจสมุปบาทก็เห็นว่าไอ้มันไปตามกระแสปฏิจจสมุปบาท มันต้องเปลี่ยนมันเที่ยงไม่ได้.

ที่นี้อีกทางหนึ่งตรงกันข้าม มันมีความคิดเห็นว่าขาดสูญ ไม่มีอะไร ตายแล้วขาดสูญ. นี่ความรู้ปฏิจจสมุปบาทก็มาบอกให้ว่า มันไม่ได้ขาดสูญเพราะมันมีอะไรเหลืออยู่ ที่จะเป็นตามเหตุตามปัจจัยต่อไป แต่ก็ไม่ใช่ตัวตน; สัสสตทิฎฐิก็เกิดไม่ได้ อุจเฉททิฎฐิก็เกิดไม่ได้.

ที่นี้มีฉาทิฎฐิประเภทอกิริยทิฎฐิ ที่เขาว่า ทำบุญก็ไม่เป็นบุญ ทำบาปก็ไม่เป็นบาปอะไรนี้ ถ้ารู้ปฏิจจสมุปบาทจริง

มันก็รู้ว่า ทำอะไรลงไปมันมีปฏิกิริยาเกิดขึ้น ตามสมควรแก่
กระกระทำ ตามกฎเกณฑ์ของปฏิจจสมุปบาท; ฉะนั้นเรา
อย่าไปโง่ไปหลงว่า ไม่มีเป็นอันทำ ทำอะไรไม่เป็นอันทำ นั้นมัน
เป็นมิจฉาทิฎฐิ.

หรือว่าจะไม่เป็นทิฎฐิที่เป็นนัตถิกทิฎฐิ คือเห็นว่าไม่มี
อะไรเสียเลย เพราะมันมีแต่กระแสปฏิจจสมุปบาทอย่างนี้อยู่.

ไม่เป็นทิฎฐิประเภทอันทคาคาทิฎฐิว่าเที่ยงหรือไม่เที่ยง,
ขาดสูญหรือไม่ขาดสูญ, คนนั้นหรือคนอื่น, ตถาคตตายแล้ว
เกิดหรือไม่เกิด หรือเกิดบ้าง ซึ่งเป็นมิจฉาทิฎฐิทั้งนั้น แต่ถ้ารู้
ปฏิจจสมุปบาทแล้ว จะไม่เกิดมิจฉาทิฎฐิแต่อย่างใด ความรู้
ปฏิจจสมุปบาทคุ้มครอง มิจฉาทิฎฐิไม่ให้เกิดขึ้นแก่จิตใจ เป็น
อานิสงส์สูงสุด.

ที่นี้ความรู้ปฏิจจสมุปบาทนี้ทำให้สังกรรมให้เหนือกรรม
เพราะมันไม่มีบุคคล ไม่มีกิเลส ไม่มีความโง่ว่าตัวกูทำกรรม, มัน
เป็นแต่กระแสของธรรมชาติ เขาเรียกว่าอยู่เหนือกรรม สิ้นบุคคล
ที่จะกระทำการกรรม ก็คือสังกรรม.

แล้วการเห็นอย่างนี้ สังกรรมอย่างนี้ จะเป็นไปอย่างรวดเร็ว
เดียว คือจะเป็นอนุปาทิสสบุคคล คือเป็นพระอรหันต์เลย ไม่
มามัวเป็นโสดา สกิทา อนาคา ให้เสียเวลาอยู่, ความรู้ปฏิจจ-

สมุปบาทจะทำให้รู้แจ้ง ขนาดรวดเร็วไปเป็นอนุภาติเสสะ คือ เป็นพระอรหันต์. แล้วตามที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้ ท่านใช้คำว่า ในกายนี้ อาศัยความรู้เห็นในกายนี้ คือหมู่แห่งรูป หมู่แห่งเวทนา หมู่แห่งสัญญา หมู่แห่งสังขาร หมู่แห่งวิญญาน ในกายเหล่านี้ เห็นชัดปฏิจสมุปบาท ทำให้สิ้นกรรม เหนือกรรมประเภทอนุภาติเสสะ. ใช้คำจำง่าย ๆ ก็ว่า ไม่ต้องมามัว เป็นพระโสดา สกิทาคา คลานตัวมเดียวมอยู่ ไปก็ไปเลยเป็นพระอรหันต์เลย.

ถ้าสนใจคำที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า ในกายนี้ จึงไม่ต้องดูข้างนอก ไม่ต้องอ่านหนังสือ ไม่ต้องฟังใครพูด ให้ดูข้างใน, แล้วก็จะเห็น แล้วก็จะรู้ อย่างเดียวกับที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้. ดังนั้นพระสาวกทั้งหลายที่บรรลุธรรมอันนี้แล้ว ไม่ต้องพูดตามพระพุทธเจ้า พูดตามความรู้สึกรู้สีกของตนเอง ที่รู้สึกอยู่ข้างใน แต่ครั้งคำพูดนั้นออกมา มันเหมือนกับที่พระพุทธเจ้าตรัสทุกคำอย่างนี้เขาเรียกว่า ไม่ต้องพูดตามคำพูดแห่งพระศาสดาตน พูดมาจากข้างใน แล้วมันไปตรงกันทุกคำพูดกับพระศาสดา.

เรื่องปฏิจสมุปบาทมีอันสงสรีกซึ่งถึงขนาดนี้ พูดไปก็ "ไม่รู้จักจบ, แล้วบางคนก็เบื่อจะฟังแล้ว ก็ต้องยุติไว้ทีก่อน ไว้พูดในตอนต่อไป. แต่ขอรับรองว่า จงเข้าใจให้ถูกต้องกันเสียทีเถิด

ในกรณีที่เกี่ยวข้องกับปฏิจสมุปบาทนี้.

ที่ว่าสูงเกินไปนั้น เลิกคิดอย่างนั้นเสียที่เกิด; มันไม่สูงเกินไป เพราะพระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ มันเป็นจุดตั้งต้น เหมือนที่เราจะเรียน ก.ข. ก.กา มันเป็นจุดตั้งต้นอยู่ที่ตรงนั้น แล้วมันจะสูงเกินไปได้อย่างไร. เดียวนี้คนไม่เรียน ก.ข. ก.กา กันที่ตรงนี้ แล้วจะไปโทษใคร มันก็ไม่รู้อะไร ไม่ได้รับประโยชน์จากเรื่องนี้; ฉะนั้นเลิกคิดว่า สูงเกินไป.

ที่ว่าไกลเกินไป, นี่มันโง่หนักเข้าไปอีก มันอยู่ที่เนื้อที่ตัว ที่เนื้อที่ตัวทุกกระเบียดนิ้ว, อยู่ที่ความรู้สึกคิดนึกทุกกระเบียดนิ้ว แล้วมันจะไกลเกินไปได้อย่างไร อยู่ในเนื้อในตัว หรือว่าอยู่รอบตัว ไม่มีอะไรที่ไม่แสดงความรู้ของปฏิจสมุปบาท. ถ้าเราเกิดไม่อยากจะมองข้างใน มองข้างนอกก็มองต้นไม้ ก้อนดิน ก้อนหินอะไรทั้งหลาย หรือคนข้างๆ เราเนี่ย มันเป็นกระแสแห่งปฏิจสมุปบาท ที่กำลังปรุงแต่งไหลไปทั้งนั้น. มันไม่ได้ไกล, มันอยู่ในตัว แล้วมันอยู่รอบตัว คือมันเต็มไปทั้งโลก; นี่ย่าพูดว่า มันไกลเกินไปเรื่องนี้.

แล้วก็อย่าพูดว่า ไม่ใช่เรื่องของขรवास. จะมีคนชักชวนชี้แจงให้ทอดยอ ว่านี่มันไม่ใช่เรื่องของขรवासவே; แล้ว

อย่าเข้าใจอย่างนั้น เพราะว่าฉรวาสนี้มันมีความทุกข์ แล้วไม่มีอะไรจะแก้ความทุกข์ได้ นอกจากความรู้เรื่องนี้, หรือว่าฉรวาสก็ต้องการพระพุทธเจ้าไม่ใช่เป็นฉรวาสจะไม่ต้องการพระพุทธเจ้าแล้วพระพุทธเจ้าพระองค์จริงนี้ คือความรู้เรื่องปฏิจจสมุปบาทอย่างที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น.

เมื่อมีคนไปทูลถามพระพุทธเจ้า ว่าเรื่องอะไรจะเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ฉรวาสทั้งหลายตลอดกาลนาน พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า เรื่องสัจจสัญญาหรือเรื่องที่มันเนื่องกับสัญญา. นั่นแหละคือตัวปฏิจจสมุปบาท คนเราเห็นสัญญาเพราะเข้าใจปฏิจจสมุปบาท; ดังนั้นอย่าได้ถือว่า เรื่องนี้ไม่ใช่เรื่องของฉรวาส.

ในที่สุดก็ขอสรุปความสั้นๆ ว่า จำคำนี้ไว้เถิดว่า อาศัยกันแล้วเกิดขึ้น อาศัยกันแล้วเกิดขึ้น อาศัยกันแล้วเกิดขึ้น. นั่งว่าอาศัยกันแล้วเกิดขึ้น วันละขอสักอีก ๕๐๐ ครั้ง เป็นนิพพานแน่; เหมือนพวกที่ท่อง อมิตาพะ อมิตาพะ นอมิ ทอชุกของพวกอาชีม ก็ไม่ก็หมื่นครั้งหรือ ไปสุขาวดีแน่.

แต่นี้อาตมาบอกว่า อาศัยกันแล้วเกิดขึ้น อาศัยกันแล้วเกิดขึ้น อาศัยกันแล้วเกิดขึ้นนี้จะช่วยได้, มันเป็นเพียงอาศัยกันแล้วเกิดขึ้น ไม่ใช่ตัวตนแท้จริงที่ไหน อย่าไปหลงรักยินดี

หรืออย่าไปหลงเกลียดยินร้ายกับมัน. อาศัยกันแล้วเกิดขึ้นนี้ จะช่วยได้ ในทางป้องกันก็ได้ ในทางแก้ไขก็ได้ ไม่ให้ความทุกข์เกิดขึ้น, ไม่มัวดีใจหรือเสียใจ แต่จะอยู่เป็นกลางระหว่างดีใจกับเสียใจ ไม่มีความทุกข์เลย.

ธรรมเทศนาที่บอกว่า เห็นปฏิจสมุปบาทคือเห็น พระพุทธเจ้า มันมีลักษณะอย่างนี้ มีเค้าความอย่างนี้ พูดกัน แต่ย่อๆ โดยใจความ มันก็เป็นอย่างนี้. เป็นสิ่งที่ควรพูดอย่างยิ่ง ในวันนี้ คือวันวิสาขบูชา ทำอะไรๆ ก็เพื่อระลึกถึงพระพุทธเจ้า ซึ่งท่านตรัสว่า เห็นปฏิจสมุปบาทคือเห็นธรรม เห็นธรรมคือ เห็นเรา.

ขอยุติธรรมเทศนานี้ไว้ แต่เพียงเท่านี้ก่อน.

The Best of Patience Strong

SAY IT NICELY

Why not say it nicely when there's something to be said? Why not put a little bit of jam upon the bread? If you want to pass opinions or to criticize—if you want to help, to give an order, or advise—do it in a pleasant way and choose your words with care. Rubbing folks the wrong way up won't get you anywhere. Say it in a friendly tone and not offensively. A little tact—a little charm will make for harmony.

Some there are who take delight in being blunt and plain—but they get themselves in trouble, giving needless pain. It doesn't cost you anything a little jam to spread. Why not say it nicely if there's something to be said?

เมื่อต้องพูด ไปมีพูดให้ไพเราะ? ไปมีเหตุ-ไปมีสักนิด ขัดใจไหม?
 เมื่อต้องพูด ความดี หรือคำชม, สบายประหลาด, สบายขวัญ, หรือว่าคำ
 ติเตียน, เลือกล้อ, เลือกล้อ, เลือกล้อ, คำใดที่ หรือจะทบทน์ งามจริง
 ไร้วัดให้ไป มีตราบาป มีลาบคำ; ถูกใจน้อง, จิตใจไว้, ได้กลมกลืน
 ใจบดไป ชอบที่มัน ๆ อย่างง่าย ๆ ก็ต้องได้ ทุกทีที่ไม่ ควรจะดี
 เมื่อมีเหตุ-ไปมีพูดคำชมให้ เมื่อพูด?

พระพุทธเจ้าพระองค์จริง คือ พระธรรม

- ทุกครั้งที่มีการทำพิธีสาธุบูชา จะต้องเป็นการเลื่อนชั้น ด้วยการที่แจ่มแจ้งในพระคุณของพระพุทธเจ้ามากยิ่งขึ้นทุกปี.
- ให้มีพระพุทธเจ้าพระองค์จริงมาอยู่ในใจ ในขณะที่เดินเวียนประทักษิณ.
- จากพระพุทธรูปที่ว่า ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา ดังนั้นพระพุทธเจ้าพระองค์จริงก็คือพระธรรม.
- และที่ว่า ผู้ใดเห็นปัจฉิมสัมปาท ผู้นั้นเห็นธรรม, ปัจฉิมสัมปาทเป็นกฎของธรรมชาติที่มีอยู่ตลอดกาล ดังนั้นพระพุทธเจ้าพระองค์จริงก็ยังคงอยู่ และเราก็สามารถเห็นได้.
- ปัจฉิมสัมปาทมีทั้งฝ่ายเกิดทุกข์และฝ่ายดับทุกข์ การเห็นฝ่ายดับทุกข์นั้นแหละคือเห็นพระพุทธเจ้าพระองค์จริง.

เห็นปัจฉิมสัมปาท คือเห็นพระพุทธเจ้า

- จะต้องเข้าใจคำว่า เห็นปัจฉิมสัมปาทคือเห็นพระพุทธเจ้า อย่างชัดเจน จึงจะเป็นการเลื่อนชั้น.
- การที่จะเป็นพระพุทธเจ้าได้นั้น ต้องเป็นไปตามกฎเกณฑ์ ของปัจฉิมสัมปาท.
- จะเห็นปัจฉิมสัมปาทได้ ด้วยการดูลงไปที่ร่างกาย จิตใจของเรา จนหมดความคิดนึกว่าตัวเรา เห็นแล้วความทุกข์เกิดขึ้นไม่ได้.
- เห็นปัจฉิมสัมปาท คือการเห็นไตรลักษณ์ ว่าเป็นเพียงการอาศัยปัจจัยแล้วเกิดขึ้น, เห็นตถาตแล้วจะเห็นพระตถาคตหรือเป็นตถาคตเสียเอง, เห็นอริยสัจที่แท้จริง เช่น เห็นว่าความทุกข์เกิดขึ้นมาอย่างไร, เห็นว่างจากตัวตน เห็นสูญญตา เห็นนิพพาน นิพพานเป็นที่ดับแห่งสังขาร รวมความแล้วก็เป็นผู้เห็นสิ่งที่ควรเห็น.
- ปัจฉิมสัมปาท ใช้เฉพาะในเรื่องสุขทุกข์ของมนุษย์, อิทัปปัจจยตาใช้กับทุกสิ่ง.
- ปัจฉิมสัมปาททำให้พุทธศาสนา ได้ชื่อว่าเป็นศาสนาแห่งเหตุผล ไม่มมงาย.
- ปัจฉิมสัมปาท ทำหน้าที่เป็นพระเจ้าในทศความหมายของศาสนาที่มีพระเจ้า.
- ปัจฉิมสัมปาทมี ๒ แบบ คือแบบที่มีตัวตน และแบบที่ทำให้ตัวตนหมดไป จึงเลือกใช้ให้เหมาะแก่ระดับของบุคคล.
- ปัจฉิมสัมปาทฝ่ายเกิดทุกข์ เริ่มจาก อายตนะภายนอก อายตนะภายใน และวิญญาน กระทบกัน ทำให้เกิด ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพชาติ และความทุกข์ทั้งปวง.
- วิธีที่จะหยุดกระแสนี้ได้ ก็โดยการมีสติ มาทันเวลาในขณะที่แห่งเวทนาหรือตัณหา.
- มีสติได้ด้วยการฝึกสติ เช่น อานาปานสติ เมื่อฝึกสำเร็จแล้ว ความทุกข์เกิดไม่ได้.
- อานิสงส์สูงสุดของการเห็นปัจฉิมสัมปาท คือเป็น อนุพุทธะ.